

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้มุ่งที่จะศึกษาขอบนการของประชาชนในการแก้ปัญหาที่เกิดจากโรงงานอุตสาหกรรมทั้งต่อสภาพแวดล้อมของชุมชนที่อยู่รอบข้างนิคมอุตสาหกรรมเอเชีย ซึ่งผู้วิจัยขอให้นำแนวคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยของผู้ที่ได้เคยทำการศึกษาในเรื่องของการจัดการปัญหาของประชาชนผ่านกลุ่มเครือข่ายภาคประชาชน การพัฒนาชุมชน แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาอุตสาหกรรมอย่างยั่งยืน หรือที่เรียกว่า เศรษฐศาสตร์สีเขียว และผลงานวิจัยของนักวิจัยที่ได้เคยมีการศึกษาในประเด็นที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้เพื่อใช้เป็นพื้นฐาน และแนวทางในการวิจัย โดยจำแนกการนำเสนอออกเป็น 3 ประเด็นตามลำดับดังนี้

แนวคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน กลุ่มเครือข่าย และการเสริมพลังอำนาจ ประกอบด้วย

1. แนวคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน
2. แนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวกับกลุ่ม และเครือข่าย
3. แนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวกับการเสริมพลังอำนาจ
4. เอกสารทางวิชาการ และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับ กลุ่มเครือข่าย การเสริมพลังอำนาจ และการพัฒนาชุมชน

แนวคิด ทฤษฎีการพัฒนาชุมชน

การพัฒนาชุมชนนั้นเป็นได้ทั้งวิธีการ (means) และเป้าหมาย (end) โดยผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ศึกษาวางแผนและมองปัญหาอย่างรอบด้าน เพื่อการแก้ไขปัญหาอย่างยั่งยืน โดยใช้คนเป็นศูนย์กลางในการพัฒนา เพื่อการกินดีอยู่ดี มีคุณภาพชีวิตที่ดีพึ่งพาตนเองได้ ตลอดจนทำให้ชุมชนที่เข้มแข็งเจริญรุ่งเรือง ซึ่งในการพัฒนาชุมชนมีแนวคิดที่สำคัญ ๆ ดังนี้

ปรัชญาพัฒนาชุมชน

สนธยา พลศรี (2548, น. 94-95) ได้กล่าวถึงปรัชญาของการพัฒนาชุมชน ว่ามาจากหลักการธรรมชาติและภาวะกายภาพของมนุษย์ที่มนุษย์แต่ละคนมีความแตกต่างระหว่างบุคคล ทั้งรูปร่าง สมอง สติปัญญาและจิตใจ ภาวะธรรมชาติและภาวะกายภาพนี้ทำให้มนุษย์ไม่สามารถประสบความสำเร็จของชีวิตได้เท่าเทียมกัน แม้ว่ามนุษย์ทุกคนมีสิทธิและความเสมอภาคในการมีโอกาสที่จะกระทำสิ่งต่าง ๆ ได้เท่าเทียมกันก็ตาม เมื่อนำหลักการนี้มาผสมผสานกับความหมายของการพัฒนาชุมชน ที่มุ่งเน้นการพัฒนาศักยภาพและโอกาสในการประสบความสำเร็จ ในชีวิตของบุคคลก็เป็นปรัชญาในการพัฒนาชุมชนซึ่งมี 5 ประการดังนี้

1. บุคคลทุกคนมีความสำคัญ ถึงแม้ว่ามีความแตกต่างกัน แต่ทุกคนต่างมีสิทธิที่จะได้รับความยุติธรรมและอย่างมีเกียรติในฐานะที่เป็นมนุษย์คนหนึ่ง
2. บุคคลมีสิทธิ เสรีภาพ ในการกำหนดวิถีการดำรงชีวิต ของตนเองโดยไม่ถูกบีบบังคับหรือครอบงำจากบุคคลอื่น
3. บุคคลมีศักยภาพ ทั้งศักยภาพที่เปิดเผยและซ่อนเร้น ถ้ารู้จักนำศักยภาพเหล่านี้มาใช้อย่างเหมาะสมแล้วจะเป็นประโยชน์ต่อชุมชนมาก
4. การพัฒนาศักยภาพของบุคคลและชุมชน เป็นสิ่งที่มีความสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาบุคคลและชุมชน
5. ถ้าหากมีโอกาสแล้ว บุคคลสามารถพัฒนาศักยภาพหรือพลังความสามารถของตนเองได้

องค์การสหประชาชาติ (The United Nation Organization) ได้ให้ความหมายว่าการพัฒนาชุมชน เป็นกระบวนการรวมกำลังระหว่างประชาชนในชุมชนกับเจ้าหน้าที่ของรัฐบาล เพื่อปรับปรุงสภาพทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของชุมชนนั้น ๆ ให้เจริญยิ่งขึ้นและผสมผสานเข้าเป็นชีวิตของชาติ ทำให้ประชาชนสามารถอุทิศตนเองเพื่อความก้าวหน้าของประเทศชาติได้อย่างเต็มที่

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ (2549, น. 58-59) ได้กล่าวว่า การพัฒนาหรือกระบวนการพัฒนาตั้งอยู่บนพื้นฐานของปรัชญา แนวคิดและหลักการพัฒนาที่เอื้ออำนวย สอดคล้อง และเป็นไปในทางแนวเดียวกัน ในอันที่จะก่อเกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชน สังคมและประเทศชาติ ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองด้วยพลังของประชาชนในชุมชนเป็นหลัก โดยมีความเชื่อมั่นในตัวมนุษย์ ในคุณค่าของความเป็นมนุษย์ และศักยภาพของมนุษย์

จึงเห็นได้ว่าปรัชญาของการพัฒนาชุมชนนั้น **ประการแรก** ตั้งอยู่บนรากฐานอันมั่นคงแห่งความศรัทธาในตัวคน ว่าเป็นทรัพยากรที่มีความหมายและสำคัญที่สุด มนุษย์ทุกคนมีความสามารถ **ประการที่สอง** การพัฒนาชุมชน ก็คือ ความศรัทธาในเรื่องความยุติธรรมของสังคม (Social Justice) การมุ่งขจัดความขัดแย้งและความเหลื่อมล้ำต่ำสูงที่เห็นได้ชัดในหมู่มวลชนนั้น เป็นเรื่องที่อารยะสังคมพึงยึดมั่น **ประการสุดท้าย** ความไม่รู้ ความผิดดิ่ง และการใช้กำลังบังคับเป็นอุปสรรคที่สำคัญยิ่งต่อความสำเร็จของการพัฒนา และความเจริญรุดหน้าจะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยวิธีการให้การศึกษาเท่านั้น การให้การศึกษาและให้โอกาสจะช่วยดึงพลังซ่อนเร้นในตัวคนออกมาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม และการพัฒนาจะมีประสิทธิภาพได้ก็จะต้องยึดหลักการรวมกลุ่ม และการทำงานกับกลุ่ม เพราะมนุษย์เราเป็นสัตว์สังคม การอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม และทำงานรวมกันเป็นกลุ่มจะช่วยให้คนได้เจริญเติบโตโดยเร็วที่สุด

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี (2534, น. 5) ได้กล่าวถึงปรัชญาของการพัฒนาชุมชน ประกอบด้วย

1. การพัฒนาชุมชนนั้นให้ความศรัทธา เชื่อมมั่นในตัวบุคคลว่าเป็นทรัพยากร (Human Resources) ที่มีความสำคัญที่สุดในความสำเร็จของการดำเนินงานทั้งปวง และเชื่ออย่างแน่วแน่ว่ามนุษย์ทุกคนมีความสามารถที่จะพัฒนาตัวเองได้ตามขีดความสามารถทางกายภาพของตน หากโอกาสอำนวยและมีผู้คอยชี้แนะที่ถูกต้อง

2. การพัฒนาชุมชนเชื่อว่ามนุษย์ทุกคนปรารถนา ต้องการความยุติธรรมที่จะมีชีวิตอยู่ในสังคม (Social Justice) ต้องการอยู่ในสังคมด้วยความสุขกาย สบายใจ (Social Satisfaction) และต้องการอยู่ร่วมในสังคมให้เป็นที่ยอมรับของสังคมด้วย (Social Acceptability)

ทงศักดิ์ คุ่มไข่น้ำ และคณะ (2534, น. 6) ได้กล่าวถึงปรัชญาการพัฒนาชุมชน ไว้ว่าการพัฒนาชุมชนมีหลักปรัชญาอันเป็นมูลฐานสำคัญ ดังนี้

2.1 มนุษย์ทุกคนมีพลังในเรื่องความคิดริเริ่ม และความเป็นผู้นำซ่อนเร้นอยู่ในตัวพลังเหล่านี้สามารถเจริญเติบโต และนำออกมาใช้ได้ ถ้าได้รับการพัฒนา

2.2 บุคคลแต่ละคนถ้าหากมีโอกาสแล้ว ย่อมมีความสามารถที่จะเรียนรู้เปลี่ยนแปลงทัศนคติ ประพฤติปฏิบัติ และพัฒนาขีดความสามารถให้มีความรับผิดชอบต่อสังคมสูงขึ้นได้

2.3 บุคคลแต่ละคนย่อมมีความสำคัญและมีความเป็นเอกลักษณ์ที่ไม่เหมือนกันจึงมีสิทธิอันพึงได้รับการปฏิบัติด้วยความยุติธรรมอย่างบุคคลมีเกียรติในฐานะที่เป็นมนุษย์ปุถุชนผู้หนึ่ง

2.4 บุคคลแต่ละคนย่อมมีสิทธิ และสามารถที่จะกำหนดวิถีการดำรงชีวิตของตนไปในทิศทางที่ตนต้องการ

2.3 การพัฒนาพลังและขีดความสามารถของคนในชุมชนทุกด้าน เป็นสิ่งที่พึงปรารถนา และมีความสำคัญยิ่งต่อชีวิตความเป็นอยู่ของคนทุกคนและชุมชนโดยส่วนรวม

กรมการพัฒนาชุมชน (2550) ได้กล่าวสรุป ปรัชญางานพัฒนาชุมชน มีความเชื่อว่า

1. มนุษย์ทุกคนมีเกียรติและศักดิ์ศรีในความเป็นคน
2. มนุษย์ทุกคนมีความสามารถ หรือมีศักยภาพ
3. ความสามารถของมนุษย์สามารถพัฒนาได้ถ้ามีโอกาส

แนวความคิดพื้นฐานในการพัฒนาชุมชน

การศึกษาแนวความคิดพื้นฐานของงานพัฒนาชุมชนเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้

พัฒนากรสามารถทำงานกับประชาชนได้อย่างถูกต้อง และทำให้งานมีประสิทธิภาพ แนวคิดพื้นฐานในการพัฒนาชุมชนในระดับการปฏิบัติ มีดังนี้

1. การมีส่วนร่วมของประชาชน (People Participation) เป็นหัวใจของงานพัฒนาชุมชน โดยยึดหลักการของการมีส่วนร่วมที่ว่า ประชาชนมีส่วนร่วมในการคิด ตัดสินใจวางแผนงาน การปฏิบัติการและร่วมบำรุงรักษา

2. การช่วยเหลือตนเอง (Aided Self – Help) เป็นแนวทางในการพัฒนาที่ยึดเป็นหลักการสำคัญประการหนึ่ง คือ ต้องพัฒนาให้ประชาชนพึ่งตนเองได้มากขึ้น โดยมีรัฐคอยให้การช่วยเหลือ สนับสนุน ในส่วนที่เกินขีดความสามารถของประชาชน ตามโอกาสและหลักเกณฑ์ที่เหมาะสม

3. ความคิดริเริ่มของประชาชน (Initiative) ในการทำงานกับประชาชนต้องยึดหลักการที่ว่า ความคิดริเริ่มต้องมาจากประชาชน ซึ่งต้องใช้วิธีแห่งประชาธิปไตย และหาโอกาสกระตุ้นให้การศึกษา ให้ประชาชนเกิดความคิด และแสดงออกซึ่งความคิดเห็นอันเป็นประโยชน์ต่อหมู่บ้าน ตำบล

4. ความต้องการของชุมชน (Felt-Needs) การพัฒนาชุมชนต้องให้ประชาชน และองค์กรประชาชนคิด และตัดสินใจบนพื้นฐานความต้องการของชุมชนเอง เพื่อให้เกิดความคิดที่ทำงานเป็นของประชาชน และจะช่วยกันดูแลรักษาต่อไป

5. การศึกษาภาคชีวิต (Life-Long Education) งานพัฒนาชุมชนถือเป็นกระบวนการให้การศึกษาภาคชีวิตแก่ประชาชน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาคน การให้การศึกษาต้องให้การศึกษาย่างต่อเนื่องกันไป ครอบคลุมทั้งบุคคลยังดำรงชีวิตอยู่ในชุมชน

หลักการดำเนินงานพัฒนาชุมชน

จากปรัชญา และแนวคิดพื้นฐานของการพัฒนาชุมชนได้นำมาใช้เป็นหลักในการดำเนินงานพัฒนาชุมชน ดังต่อไปนี้

1. ยึดหลักความมีศักดิ์ศรี และศักยภาพของประชาชน และเปิดโอกาสให้ประชาชนใช้ศักยภาพที่มีอยู่ให้มากที่สุด นักพัฒนาต้องเชื่อมั่นว่าประชาชนนั้นมีศักยภาพที่จะใช้ความรู้ความสามารถที่จะปรับปรุง พัฒนาตนเองได้ จึงต้องให้โอกาสประชาชนในการคิด วางแผนเพื่อแก้ปัญหาชุมชนด้วยตัวของเขาเอง นักพัฒนาควรเป็นผู้กระตุ้น แนะนำ ส่งเสริม

2. ยึดหลักการพึ่งตนเองของประชาชน นักพัฒนาต้องยึดมั่นเป็นหลักที่สำคัญว่าต้องสนับสนุนให้ประชาชนพึ่งตนเองได้ โดยการสร้างพลังชุมชนเพื่อพัฒนาชุมชน ส่วนรัฐบาลจะช่วยเหลือ สนับสนุนอยู่เบื้องหลัง และช่วยเหลือในส่วนที่เกินขีดความสามารถของประชาชน

3. ยึดหลักการมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนร่วมคิด ตัดสินใจ วางแผน ปฏิบัติตามแผน และติดตามประเมินผลในกิจกรรม หรือโครงการใด ๆ ที่จะทำในชุมชน เพื่อให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในการดำเนินงาน อันเป็นการปลูกฝังจิตสำนึกในเรื่องความเป็นเจ้าของโครงการ หรือกิจกรรม

4. ยึดหลักประชาธิปไตย ในการทำงานพัฒนาชุมชนจะต้องเริ่มด้วยการพูดคุย ประชุมปรึกษาหารือร่วมกัน คิดร่วมกัน ตัดสินใจ และทำร่วมกัน รวมถึงรับผิดชอบร่วมกันภายใต้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันตามวิถีทางแห่งประชาธิปไตยองค์การสหประชาชาติ ได้กำหนดหลักการดำเนินงานพัฒนาชุมชนไว้ 10 ประการคือ

- 4.1 ต้องสอดคล้องกับความต้องการที่แท้จริงของประชาชน
- 4.2 ต้องเป็นโครงการเอนกประสงค์ที่ช่วยแก้ปัญหาได้หลายด้าน
- 4.3 ต้องเปลี่ยนแปลงทัศนคติไปพร้อม ๆ กับการดำเนินงาน
- 4.4 ต้องให้ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่
- 4.5 ต้องแสวงหาและพัฒนาให้เกิดผู้นำในท้องถิ่น
- 4.6 ต้องยอมรับให้โอกาสสตรี และเยาวชนมีส่วนร่วมในโครงการ
- 4.7 รัฐต้องเตรียมจัดบริการให้การสนับสนุน
- 4.8 ต้องวางแผนอย่างเป็นระบบ และมีประสิทธิภาพทุกระดับ
- 4.9 สนับสนุนให้องค์กรเอกชน อาสาสมัครต่าง ๆ เข้ามีส่วนร่วม
- 4.10 ต้องมีการวางแผนให้เกิดความเจริญแก่ชุมชนที่สอดคล้องกับความเจริญ

ในระดับชาติด้วย

กระบวนการทำงานพัฒนาชุมชน

การปฏิบัติงานพัฒนาชุมชนเป็นงานที่ต้องทำอย่างต่อเนื่อง เป็นกระบวนการ ดังนี้

1. การศึกษาชุมชน เป็นการเสาะแสวงหาข้อมูลต่าง ๆ ในชุมชน เช่น ข้อมูลด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครอง และสภาพความเป็นอยู่ของคนในชุมชน เพื่อทราบปัญหาและความต้องการของชุมชนที่แท้จริง วิธีการในการศึกษาชุมชนอาจต้องใช้หลายวิธีประกอบกันทั้งการสัมภาษณ์ การสังเกต การสำรวจ และการศึกษาข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนด้วย เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ตรงกับความเป็นจริงมากที่สุด กลวิธีที่สำคัญที่นักพัฒนาต้องใช้ในขั้นตอนนี้คือการสร้างความสัมพันธ์กับคนในชุมชน เพราะถ้าหากปราศจากสัมพันธภาพที่ดีระหว่างพัฒนากับชาวบ้าน แล้วเป็นการยากที่จะได้รู้ และเข้าใจปัญหาความต้องการจริง ๆ ของชาวบ้าน ความสัมพันธ์อันดี จนถึงขั้นความสนิทสนม รักใคร่ ศรัทธา จึงเป็นสิ่งที่จำเป็นที่จะต้องปลูกฝังให้เกิดขึ้นกับคนในชุมชน

2. การให้การศึกษแก่ชุมชน เป็นการสนทนา วิเคราะห์ปัญหาพร้อมกับประชาชน เป็นการนำข้อมูลต่าง ๆ ที่ได้จากขั้นตอนการศึกษาชุมชน มาวิเคราะห์ถึงปัญหาความต้องการและสภาพที่เป็นจริง ผลกระทบ ความรุนแรง และความเสียหายต่อชุมชน กลวิธีที่สำคัญในขั้นตอนนี้คือการกระตุ้นให้ประชาชนได้รู้ เข้าใจ และตระหนักในปัญหาของชุมชน ซึ่งในปัจจุบันก็คือการจัดเวทีประชาคม เพื่อค้นหาปัญหาร่วมกันของชุมชน

3. การวางแผน / โครงการ เป็นขั้นตอนให้ประชาชนร่วมตัดสินใจ และกำหนดโครงการ เป็นการนำเอาปัญหาที่ประชาชนตระหนัก และยอมรับว่าเป็นปัญหาของชุมชนมาหารือหาสาเหตุ แนวทางแก้ไข และจัดลำดับความสำคัญของปัญหา และให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจที่จะแก้ไขภายใต้ขีดความสามารถของประชาชน และการแสวงหาความช่วยเหลือจากภายนอก กลวิธีที่สำคัญในขั้นตอนนี้ คือ การให้ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการแก้ไขปัญหา วิธีการวางแผน การเขียนโครงการ โดยใช้เทคนิคการวางแผนแบบให้ประชาชนมีส่วนร่วม

4. การดำเนินงานตามแผนและโครงการ โดยมีผู้รับผิดชอบในการดำเนินการตามแผนและโครงการที่ได้ตกลงกันไว้ กลวิธีที่สำคัญในขั้นตอนนี้ คือ การเป็นผู้ช่วยเหลือสนับสนุนใน 2 ลักษณะ คือ

4.1 เป็นผู้ปฏิบัติงานทางวิชาการ เช่น แนะนำการปฏิบัติงาน ให้คำปรึกษาหารือในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติงาน

4.2 เป็นผู้ส่งเสริมให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการปฏิบัติงาน

5. การติดตามประเมินผล เป็นการติดตามความก้าวหน้าของงานที่กำลังดำเนินการตามโครงการ เพื่อการปรับปรุงแก้ไขปัญหา อุปสรรคที่พบได้อย่างทันท่วงที กลวิธีที่สำคัญในขั้นตอนนี้ คือ การติดตามดูแลการทำงานที่ประชาชนทำ เพื่อทราบผลความก้าวหน้าและปัญหาอุปสรรค แล้วนำผลการปฏิบัติงานตามโครงการ หรือกิจกรรมไปเผยแพร่เพื่อให้ผู้เกี่ยวข้องได้ทราบสามารถกระทำได้ด้วย

5.1 แนะนำให้ผู้นำท้องถิ่นหรือชาวบ้าน ติดตามผลและรายงานผลด้วยตนเอง เช่น รายงานด้วยวาจา รายงานเป็นลายลักษณ์อักษร การจัดนิทรรศการ เป็นต้น

5.2 พัฒนาการเป็นผู้รายงานผลการปฏิบัติงานด้วยตนเอง เช่น รายงานด้วยวาจาต่อผู้บังคับบัญชาและผู้เกี่ยวข้อง เสนอผลการปฏิบัติงานต่อที่ประชุม ทำบันทึกรายงานตามแบบฟอร์มต่าง ๆ ของทางราชการ

แนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวกับกลุ่ม และเครือข่าย

ในกระบวนการการทำงานพัฒนาชุมชน การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนโดยผ่านการทำกิจกรรมร่วมกันของคนในชุมชน กลุ่มคน รวมตัวกันเป็นชุมชน และขยายตัวเป็นเครือข่ายชุมชน เพื่อร่วมกันพัฒนาสังคมที่อยู่ของตนให้มีความสงบสุขในการดำเนินชีวิตประจำวัน กลุ่ม และเครือข่ายที่เข้มแข็งจึงมีความสำคัญต่อการพัฒนาชุมชนรวมทั้งการเสริมสร้างพลังชุมชนการสนับสนุนขบวนการประชาชน จนเกิดการพัฒนายั่งยืน ผู้วิจัยจึงได้ทำการศึกษาแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวกับกลุ่ม และเครือข่ายและนำเสนอไว้ดังนี้

ความหมายของกลุ่ม และเครือข่าย

สภาพที่ปรึกษาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ ได้ให้ความหมายของกลุ่ม และเครือข่ายไว้ดังนี้ (เสถียร จิวรวงศ์, 2550)

กลุ่ม หมายถึง บุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไปมารวมกันหรือมาปรึกษาหารือกันในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เพื่อที่จะแก้ไขหรือขจัดข้อขัดข้องในเรื่องนั้น ๆ หรือปัญหานั้น ๆ ให้หมดไป หรือให้บรรลุถึงวัตถุประสงค์ของตนเองที่มีจุดหมายเอาไว้

เครือข่าย (Network) หรือเครือข่ายทางสังคม (Social Network) หมายถึง

1. ตาข่าย (Net) ที่โยงใยถึงกันและพร้อมที่จะ “Work” เมื่อต้องการใช้งาน
2. รูปแบบหนึ่งของการประสานงานของบุคคล กลุ่ม หรือองค์กรหลายองค์กร

ที่ต่างก็มีทรัพยากรของตัวเอง มีเป้าหมาย มีวิธีการทำงาน และมีกลุ่มเป้าหมายของตัวเอง บุคคลกลุ่มหรือองค์กรเหล่านี้ได้เข้ามาประสานงานกันอย่างมีระยะเวลาอันพอสมควร แม้อาจจะไม่ได้มี

กิจกรรมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอก็ตาม แต่ก็จะมีการวางรากฐานเอาไว้ เมื่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีความต้องการที่จะขอความช่วยเหลือ หรือขอความร่วมมือจากกลุ่มอื่น ๆ เพื่อแก้ปัญหาที่สามารถติดต่อไปได้

3. การเชื่อมโยงร้อยรัดเอาความพยายามและการดำเนินงานของฝ่ายต่าง ๆ เข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบและอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อปฏิบัติภารกิจอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกันโดยที่แต่ละฝ่ายยังคงปฏิบัติภารกิจหลักของตนต่อไปอย่างไม่สูญเสียเอกลักษณ์ และปรัชญาของตนเอง การเชื่อมโยงนี้อาจเป็นรูปของการรวมตัวกันแบบหลวม ๆ เฉพาะกิจตามความจำเป็น หรืออาจอยู่ในรูปของการจัดองค์กรที่เป็นโครงสร้างของความสัมพันธ์กันอย่างชัดเจน

4. สายใยของความสัมพันธ์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ระหว่างบุคคลหนึ่งกับบุคคลอื่น ๆ อีกหลาย ๆ คน

5. ระบบความสัมพันธ์ในสังคมมนุษย์ ที่ว่าด้วยความสัมพันธ์เชิงวัฒนธรรม ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

6. ความสัมพันธ์ที่อิงอาศัยที่เป็นไปตามกฎของการไหลเลื่อนไปมาระหว่างความไร้ระเบียบกับการจัดระเบียบ และระหว่างการแตกดับกับการเกิดขึ้นใหม่ที่พร้อมจะสานต่อกับสิ่งต่าง ๆ โดยมุ่งเน้นการสานต่อกับปัจเจกบุคคล กลุ่มและองค์กรเครือข่าย เพื่อเข้ามาสร้างสรรค์คุณค่าใหม่ ความรู้ใหม่ หรือสังคมใหม่อย่างเหมาะสม โดยยึดหลักของความไว้วางใจที่มีต่อกัน ในฐานะที่ทุกกระบวนการเป็นระบบเปิดที่มีการเชื่อมโยงต่อกัน และเพื่อให้เกิดการกระทำตามภารกิจนั้น ๆ จนบรรลุเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ

7. สายใย (Web) ของความสัมพันธ์ทางสังคม มีความเป็นเอกภาพ มีพลังความยึดโยง (cohesive) และการสนับสนุนเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

8. การที่คนมาพบปะกัน มาประชุมกัน และทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อกัน เพราะมีสิ่งที่ยึดโยงใจระหว่างสมาชิกเข้าด้วยกัน คือ สัมพันธภาพของสมาชิกในเครือข่าย โดยบุคคลจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ระหว่างกันบนพื้นฐานของความเท่าเทียมในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะด้านโอกาสในการสื่อสาร การเข้าถึงแหล่งข้อมูลข่าวสาร และการตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ ร่วมกัน

9. การเชื่อมต่อระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ แล้วขยายผลออกไปเป็นวงกว้าง เพื่อให้สังคมเกิดการพัฒนาไปในทิศทางที่ดีขึ้น และในการเชื่อมต่อระหว่างมนุษย์นั้นจะเป็นความสัมพันธ์กลับในเชิงบวก ที่จะส่งผลให้เกิดพลังทวีคูณ (reinforcing) เกิดการขยายผลแบบก้าวกระโดด (quantum leap) เป็นพลังสร้างสรรค์ที่เปลี่ยนคุณภาพอย่างฉับพลัน (emergence) โดย

เป้าหมายที่ปรารถนาในการสร้างเครือข่าย คือ การนำเอาจิตวิญญาณที่สร้างสรรค์ของมนุษย์มา ถักทอเชื่อมโยงกัน ซึ่งการสร้างเครือข่ายนั้นสามารถพิจารณาได้จากระบบสิ่งมีชีวิต ที่มีความสัมพันธ์ต่อกัน ดังนั้นจะต้องสร้างโอกาสในการเชื่อมโยงเครือข่ายและมีการเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา (ลองผิด-ลองถูก) โดยเฉพาะอย่างยิ่งระบบการสื่อสารจะต้องเข้ามามีบทบาทที่สำคัญในการสร้างเครือข่าย

10. ความร่วมมือที่เป็นไปได้ทั้งในระบบบุคคล องค์กรและสถาบันอาจมีขอบข่าย และขนาดตั้งแต่เล็ก ๆ ภายในชุมชนไปจนถึงระดับจังหวัด ภูมิภาค ประเทศและระหว่างประเทศ เป็นสายใยของความสัมพันธ์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ระหว่างบุคคลหนึ่งกับบุคคลอื่น ๆ และอีกหลาย ๆ คน ซึ่งเป็นการมองในมิติของการจัดโครงสร้างทางสังคมที่เอื้อต่อการเสริมสร้างและความสำเร็จตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายของกลุ่มคนในสังคมที่มีต่อกัน

11. ชุมชนแห่งสำนึก (conscious community) ที่สมาชิกต่างเป็นส่วนหนึ่งของระบบ โดยรวมที่มีความสัมพันธ์กันอย่างแน่นอน อาจจะใช้พื้นฐานของระบบคุณค่าเก่าหรือเป้าประสงค์ใหม่ของการเข้ามาทำงานร่วมกัน ซึ่งมีลักษณะเป็นพลวัตรที่บุคคลและกลุ่มคนต่างมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมที่สนใจร่วมกัน มีความสัมพันธ์และการตัดสินใจร่วมกัน โดยมีพันธะเชื่อมโยงระบบใหญ่บนพื้นฐานแห่งความเป็นอยู่ที่ดีร่วมกัน และมีการติดต่อสื่อสารด้วยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อให้กลุ่มหรือเครือข่ายมีความยั่งยืน (communication and network)

12. เครื่องมือทางสังคมในรูปแบบของประชาสังคม ที่ผู้คนในสังคมเห็นวิกฤตการณ์หรือสภาพปัญหาในสังคมที่สลับซับซ้อนที่ยากแก่การแก้ไข มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มารวมตัวกัน เป็นกลุ่มหรือองค์กร (civic group/organization) ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชน หรือภาคสังคม (ประชาชน) ในลักษณะที่เป็นหุ้นส่วนกัน (partnership) เพื่อร่วมกันแก้ปัญหา หรือกระทำการบางอย่างให้บรรลุวัตถุประสงค์ ทั้งนี้ด้วยความรัก ความสมานฉันท์ ความเอื้ออาทรต่อกัน ภายใต้ระบบการจัดการ โดยมีการเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายและประชาคมที่รวมกลุ่มขององค์กรอิสระ สาธารณประโยชน์ บัณฑิตและสาธารณชนเข้าด้วยกัน โดยในเครือข่ายประชาคมนั้น กระบวนการเชื่อมประสาน การถ่ายทอดความคิดเห็น ทศนคติ และประสบการณ์ทางการเมืองจะยกระดับ จิตสำนึกของปัจเจกบุคคล จากการเป็นฝ่ายถูกกระทำมาเป็นฝ่ายกระทำต่อสังคม

13. การที่ปัจเจกบุคคล องค์กร หน่วยงานหรือสถาบันใด ได้ตกลงที่จะประสานเชื่อมโยงเข้าหากันภายใต้วัตถุประสงค์ หรือข้อตกลงอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกันอย่างเป็นระบบ โดยมีจุดหมายเพื่อกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การปฏิรูปการศึกษา โดยกลุ่มเครือข่ายนี้ต้องมีการแสดงออกเป็นการลงมือกระทำกิจกรรมร่วมกัน

14. รูปแบบการประสานงานกลุ่มของคนหรือองค์กร ที่สมัครใจแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างกัน หรือกิจกรรมร่วมกัน ช่วยเหลือกัน โดยการติดต่อสื่อสารอาจทำได้ทั้งการผ่านศูนย์กลางหรือแม่ข่าย และการติดต่อโดยตรงระหว่างกลุ่ม ซึ่งมีการจัดรูปแบบหรือจัดระเบียบที่ยังคงความอิสระ โดยมีรูปแบบการรวมตัวแบบหลวม ๆ ตามความจำเป็น หรือเป็นโครงสร้างที่มีความชัดเจน

15. ความร่วมมือและการเปิดรับของฝ่ายต่าง ๆ ที่จะมีข้อตกลงร่วมกันในการทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนดไว้ ซึ่งข้อกำหนดที่เกิดขึ้นนั้นเป็นความพยายามที่จะระดมทรัพยากร กระบวนการ ความรู้และวิธีการต่าง ๆ เพื่อให้ได้มาซึ่งความสำเร็จจากการร่วมมือและการเปิดรับในสิ่งใหม่ ๆ นั้นเสมอ

16. การสร้างสัมพันธภาพทางสังคมในการเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อยกระดับแนวคิดและกิจกรรมที่ทำร่วมกันให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดต่อสังคมที่ตนเป็นสมาชิกอยู่ โดยเป็นการเชื่อมโยงสายสัมพันธ์อย่างหลวม ๆ ของปัจเจกบุคคล กลุ่ม องค์กรและสถาบัน ซึ่งสมาชิกในเครือข่ายเข้าร่วมกิจกรรมตามความเหมาะสม ภายใต้กฎเกณฑ์หรือเป้าหมายร่วมและมีการปฏิบัติอย่างไม่สูญเสียเอกลักษณ์และปรัชญาของตน รวมทั้งมีการทำงานร่วมกันทั้งในงานเฉพาะหน้า และการประสานผลประโยชน์ที่ขยายวงกว้างออกไป

17. สังคมแห่งกัลยาณมิตร หรือเครือข่ายสังคมแห่งการเรียนรู้ (learning social networks) โดยเครือข่ายสังคม จะต้องมีความสามารถในการเรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่อง หรือมีการขยายแนวคิดกระบวนการออกไปจึงจะสามารถปรับตัวให้อยู่ในดุลยภาพได้

18. ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในชุมชนที่กว้างขวาง เพื่อสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมที่ยุติธรรม และก่อสร้างเครือข่ายที่กว้างขวางมากกว่าในอดีต เพื่อสอดคล้องกับกระบวนการพัฒนาที่ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนและเครือข่ายหรือเพื่อรู้เท่าทันการเชื่อมโยงเครือข่ายของเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ไร้พรมแดน

กาญจนา แก้วเทพ (2538) ได้ให้ความหมายของคำว่า เครือข่าย หมายถึง รูปแบบหนึ่งของการประสานงานของบุคคล หรือกลุ่ม หรือองค์กรหลาย ๆ องค์กร องค์กรที่ต่างกันก็มีทรัพยากรของตัวเอง มีเป้าหมาย มีวิธีการทำงาน และมีกลุ่มเป้าหมายของตัวเอง บุคคล กลุ่ม หรือองค์กรเหล่านี้ได้เข้ามาประสานกันอย่างมีระยะเวลายาวนานพอควร แม้อาจจะไม่ได้มีกิจกรรมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอก็ตาม แต่ก็จะมีรากฐานเอาไว้ (เปรียบเสมือนการมีสายโทรศัพท์ต่อเอาไว้) เมื่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีความต้องการที่จะขอความช่วยเหลือหรือขอความร่วมมือจากกลุ่มอื่น ๆ เพื่อแก้ปัญหา ก็สามารถติดต่อได้

ประเวศ วสี (2541) กล่าวถึงเครือข่ายทางสังคมว่า จะคล้ายเครือข่ายในสมอง โครงสร้างของสมองจะทำให้เกิดการเรียนรู้ในระดับสูงที่จำเป็นสำหรับการมีชีวิตรอด โครงสร้างทางสังคมจะมีวิวัฒนาการไปเหมือนโครงสร้างทางสมองมากขึ้นเรื่อย ๆ ซึ่งก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรมของสังคมจากสังคมใช้อำนาจไปเป็นสังคมการเรียนรู้ การที่จะเกิดสังคมการเรียนรู้ (Learning Society) ดังนั้นโครงสร้างทางสังคมต้องปรับเปลี่ยนจากโครงสร้างอำนาจในแนวตั้งไปเป็นเครือข่ายสังคม เครือข่ายสังคม คือ สังคมกัลยาณมิตร หรือเครือข่ายสังคมเรียนรู้ (Learning Social Network) สังคมต้องสามารถเรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่อง จึงจะสามารถปรับตัวให้อยู่ในดุลยภาพได้

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2543, น. 28) ให้ความหมายว่า เครือข่ายหมายถึง การที่ปัจเจกบุคคล องค์กร หน่วยงาน หรือสถาบันใด ๆ ได้ตกลงที่จะประสานเชื่อมโยงเข้าหากันภายใต้วัตถุประสงค์ หรือข้อตกลงอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกันอย่างเป็นระบบ โดยมีจุดมุ่งหมายเดียวกัน และกลุ่มเครือข่ายนี้ต้องมีการแสดงออกเป็นการลงมือกระทำกิจกรรมร่วมกัน

พระมหาสุทิตย์ อากาศโร (2547, น. 12) ให้ความหมายว่า เครือข่าย คือ สิ่งที่เชื่อมโยงกันอย่างไร้ระเบียบและมีการจัดการตนเอง

ความแตกต่างระหว่าง “กลุ่ม” กับ “เครือข่าย”

สภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ (2550) ได้จำแนกความแตกต่างระหว่างกลุ่ม และเครือข่ายไว้ดังนี้

กลุ่ม เป็นการเชื่อมโยงปัจเจกบุคคลที่มีการรวมตัวกันอย่างใกล้ชิดดีกว่า มีเอกลักษณ์และปรัชญาการทำงานที่ชัดเจน และกลุ่มประกอบด้วยบุคคลที่มีความคิด ความเชื่อเหมือนกันหรือคล้ายคลึงกัน ผ่านประสบการณ์ต่าง ๆ ร่วมกัน ในขณะที่เดียวกันก็มีกิจกรรมต่าง ๆ ที่เหมือนหรือใกล้เคียงกัน มีพันธกิจร่วมกัน และดำเนินการเพื่อให้บรรลุเป้าหมายเดียวกัน

เครือข่าย เป็นการเชื่อมโยงสายสัมพันธ์อย่างหลวม ๆ ของปัจเจกบุคคล กลุ่ม องค์กร และสถาบันโดยที่สมาชิกในเครือข่ายเข้าร่วมทำกิจกรรมตามความเหมาะสม ภายใต้กฎเกณฑ์หรือเป้าหมายร่วมและมีการปฏิบัติอย่างไม่สูญเสียเอกลักษณ์ และปรัชญาของตนและมีการทำงานร่วมกัน ทั้งงานเฉพาะหน้าและการประสานผลประโยชน์ที่ขยายวงกว้างออกไป และเครือข่าย ประกอบด้วยบุคคลที่มีความคิด ความเชื่อเหมือนกันหรือต่างกันได้ แต่ทุกคนต่างมุ่งเน้นการดำเนินการเพื่อให้บรรลุเป้าหมายหลักร่วมกัน ในขณะที่เป้าหมายย่อยของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่เป็นสมาชิกของเครือข่ายอาจแตกต่างกันไป ซึ่งสามารถพิจารณาได้จากความคิด ความเชื่อ ประสบการณ์ การกระทำ พันธกิจและเป้าหมาย

ปูล์ตี มอนซอน และคณะ (2546, น. 2) กล่าวถึง เครือข่าย ว่ามีความแตกต่างไปจากกลุ่ม คือ กลุ่ม หรือองค์กร มักจะเป็นการเชื่อมโยงปัจเจกบุคคลที่มีการรวมตัวกันอย่างใกล้ชิดดีกว่า มีเอกลักษณ์ และปรัชญาการทำงานที่ชัดเจน ส่วนเครือข่ายเป็นการเชื่อมโยงสายสัมพันธ์อย่างหลวม ๆ ของปัจเจกบุคคล กลุ่ม องค์กร และสถาบัน โดยที่สมาชิกในเครือข่ายเข้าร่วมทำกิจกรรมตามความเหมาะสม ภายใต้กฎเกณฑ์หรือเป้าหมายร่วม และมีการปฏิบัติอย่างไม่สูญเสียเอกลักษณ์และปรัชญาของตนและมีการทำงานร่วมกันทั้งงานเฉพาะหน้า และการประสานผลประโยชน์ที่ขยายวงกว้างออกไป

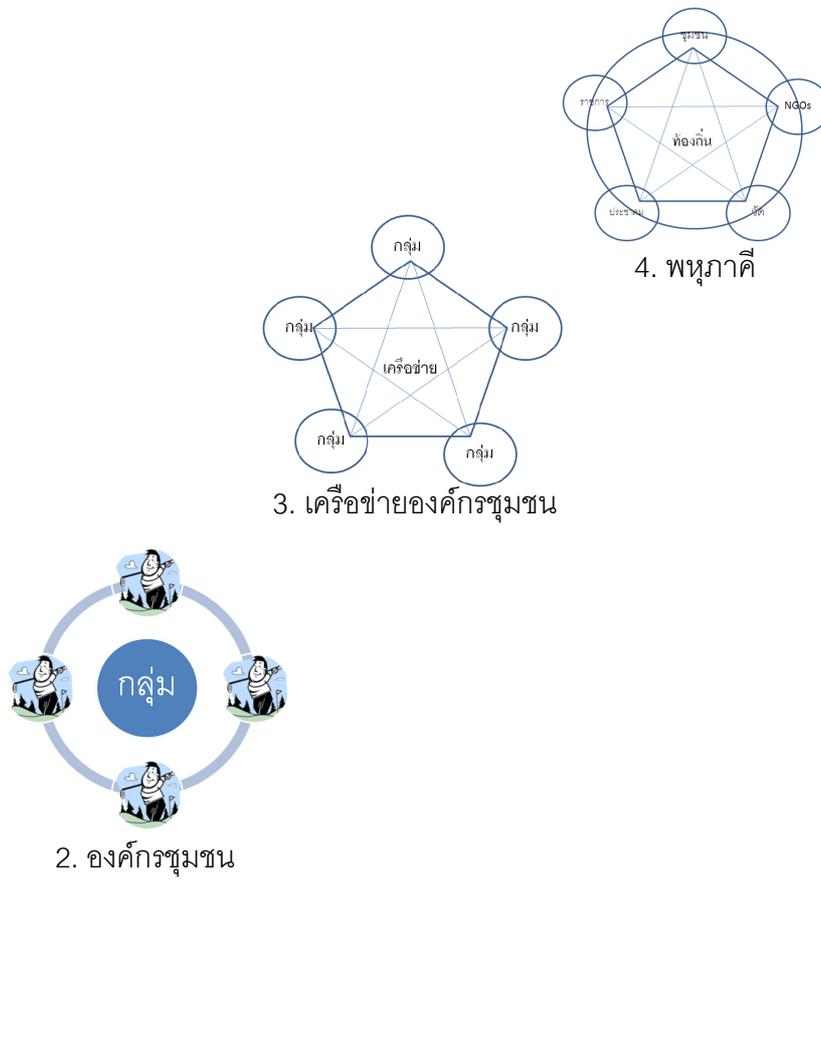
ปาริชาติ สถาปิตานนท์ และ ชัยวัฒน์ ธีระพันธุ์ (2546, น. 10) กล่าวถึงความเหมือนและความแตกต่างระหว่างกลุ่ม และเครือข่าย ว่า กลุ่มมักประกอบด้วยบุคคลที่มีความคิดความเชื่อเหมือนกัน หรือคล้ายคลึงกันผ่านประสบการณ์ต่าง ๆ ร่วมกัน ในขณะที่เดียวกันก็มีกิจกรรมต่าง ๆ ที่เหมือน หรือใกล้เคียงกัน มีพันธกิจร่วมกัน และดำเนินการเพื่อให้บรรลุเป้าหมายเดียวกัน ในขณะที่เครือข่าย มักจะประกอบไปด้วยคนที่มีความคิด ความเชื่อเหมือนหรือต่างกันได้ แต่ทุกคนต่างมุ่งเน้นการดำเนินการเพื่อให้บรรลุเป้าหมายหลักร่วมกัน ในขณะที่เป้าหมายย่อยของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่เป็นสมาชิกของเครือข่ายอาจแตกต่างกันไป ซึ่งสามารถพิจารณาได้จากความคิด ความเชื่อ ประสบการณ์ การกระทำ พันธกิจ และเป้าหมาย

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2543, น. 28) กล่าวถึงเครือข่ายว่า เครือข่ายมีหลายระดับ ตั้งแต่การเชื่อมโยงระหว่างปัจเจกบุคคลต่อปัจเจกบุคคล การเชื่อมโยงระหว่างปัจเจกบุคคลกับกลุ่มการเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มกับกลุ่มหรือแม้กระทั่งการเชื่อมโยงระหว่างเครือข่ายต่อเครือข่าย ซึ่งกลายเป็นเครือข่ายย่อยภายใต้เครือข่ายใหญ่

สิน สีสวน (2545) ได้แสดงลำดับขั้น และความเหมือนความแตกต่างระหว่างกลุ่มกับเครือข่ายในแนวคิดขององค์กรชุมชน โดยแสดงให้เห็นขั้นตอนของการบวนการเครือข่าย ซึ่งสามารถพิจารณาได้จากความสนใจร่วม ความต้องการในการพัฒนาและการขยายผลการดำเนินงาน นับตั้งแต่ปัจเจกบุคคลไปจนถึงพหุภาคีในการพัฒนา ดังแผนภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 2.1

ความแตกต่างระหว่างกลุ่ม องค์การชุมชน และเครือข่าย

1. ปัจเจก

จากแนวคิดและแผนภาพข้างต้นจะเห็นได้ว่า กลุ่มกับเครือข่ายนั้นมีทั้งความเหมือนและความแตกต่างในแง่ของพื้นฐานความคิด ความเชื่อ การมีส่วนร่วม ประสบการณ์ การกระทำ พันธกิจ และเป้าหมายโดยเครือข่ายจะมีระดับการมีส่วนร่วมและการขยายผลการประสานงาน/ การดำเนินการที่หลากหลายมากกว่ากระบวนการทำงานของกลุ่ม และภายในเครือข่ายนั้นส่วนใหญ่มักจะมี “จุดประสาน” “โหนด” หรือ “เครือข่ายย่อย” ภายในเครือข่ายใหญ่ที่สลับซับซ้อน ซึ่งแต่ละโหนดและเครือข่ายย่อยจะมีสัมพันธ์กับเครือข่ายใหญ่ มีการโยกย้ายกันอย่างกว้างขวางตามแผนงานกิจกรรมที่เกิดขึ้น

ประเภทและรูปแบบของเครือข่าย

จากการศึกษาเกี่ยวกับเครือข่ายพบว่า ได้มีความพยายามในการแบ่งประเภทรูปแบบของเครือข่ายออกเป็นประเภทต่าง ๆ ตามวาทกรรมและกิจกรรมที่เกิดขึ้น ซึ่งการจัดประเภทของเครือข่ายไม่มีความจำเป็นที่จะต้องเหมือนหรือแตกต่างกัน แต่ขึ้นอยู่กับความเข้าใจในการจัดแบ่ง โดยการจัดแบ่งประเภทและรูปแบบของเครือข่ายพบว่า มีหลายลักษณะคือ

Wolfe (1970, อ้างถึงใน ปาน กิมปี, 2540, น. 26) ได้กำหนดขอบเขตเครือข่ายเป็นสองประเภทใหญ่ ๆ ตามพื้นฐานลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลคือ

1. เครือข่ายที่ไม่มีข้อจำกัด (unlimited network) ได้แก่เครือข่ายที่เกิดจากบุคคลหนึ่งเป็นจุดศูนย์กลางแล้วนับรวมตั้งแต่บุคคลคนแรก ซึ่งบุคคลนั้นมีความสัมพันธ์อันสามารถเพิ่มขึ้นได้โดยไม่จำกัดว่าจะจะเป็นความสัมพันธ์ในระดับไหน

2. เครือข่ายที่มีข้อจำกัด (limited network) ซึ่งเป็นการระบุเครือข่ายโดยการตั้งกฎเกณฑ์บางอย่างขึ้นมาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ดังนี้ คือ

2.1 เครือข่ายส่วนตัวของบุคคล

2.2 ประเภทบุคคล (เช่น ญาติ เพื่อน หรือเพื่อนร่วมงาน)

2.3 กิจกรรม หรือพฤติกรรมที่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์

2.4 บทบาท และหน้าที่ของบุคคลที่เกี่ยวข้อง

2.5 เนื้อหาของการแลกเปลี่ยนนั้นเป็นไปในทางเศรษฐกิจ หรือทางการเมือง เป็นต้น

ส่วน Boissevain (1974, อ้างถึงใน ปาน กิมปี, 2540, น. 27) ได้อาศัยระยะห่างทางสังคม (social distance) เป็นเกณฑ์ในการกำหนด โดยได้เสนอแนวความคิดไว้ว่า เครือข่ายสังคมประกอบไปด้วยปริมาตรที่สำคัญอย่างน้อย 3 ปริมาตรด้วยกันคือ ปริมาตรแรก ควรประกอบด้วยบุคคลต่าง ๆ ที่ใกล้ชิดกับบุคคลที่เป็นจุดศูนย์กลางมากที่สุด อันได้แก่ ญาติพี่น้อง เพื่อน ซึ่งเรียกได้ว่าเป็น เครือข่ายใกล้ชิด (intimate network) ปริมาตรที่สองได้แก่ เครือข่ายรอง (effective network) ซึ่งประกอบด้วยบุคคลต่าง ๆ ที่บุคคลซึ่งเป็นจุดศูนย์กลางรู้จักคุ้นเคยน้อยกว่ากลุ่มแรก กลุ่มนี้มักได้แก่ญาติพี่น้องที่ห่าง ๆ ออกไป เพื่อนฝูง และคนที่รู้จักคุ้นเคยอื่น ๆ ส่วนปริมาตรที่สามได้แก่ กลุ่มบุคคลซึ่งบุคคลที่เป็นจุดศูนย์กลางไม่รู้จักโดยตรงแต่สามารถติดต่อสัมพันธ์ด้วยได้ถ้าต้องการ โดยผ่านเครือข่ายใกล้ชิดอีกทีหนึ่ง ซึ่งเรียกว่า เครือข่ายขยาย (extended network)

นอกจากนี้ ปาน กิมปี (2540, น. 33-35) ได้ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับเครือข่ายการเรียนรู้ และได้จัดแบ่งประเภทของเครือข่ายการเรียนรู้ออกเป็น 4 หมวด ได้แก่

1. แบ่งตามจุดมุ่งหมายของการเรียนรู้ แบ่งเป็น 2 ลักษณะ ๗ แรกเป็นการเรียนรู้ที่มุ่งเอื้อกัตตบุคคล เป็นการพัฒนาบุคคลในด้านต่าง ๆ ก่อนที่บุคคลจะนำไปพัฒนาครอบครัว ชุมชนและสังคม ลักษณะที่สอง เป็นการเรียนรู้ที่มุ่งเน้นชุมชนเป็นหลัก โดยให้การศึกษาเป็นเครื่องมือที่จะเปลี่ยนแปลงสังคม และเศรษฐกิจของชุมชน

2. แบ่งตามโครงสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ จำแนกออกเป็น 4 ประเภทคือ

2.1 เครือข่ายการเรียนรู้โครงสร้างกระจายศูนย์ มีศูนย์กลางทำหน้าที่ประสานงาน แต่ภารกิจในการจัดการเรียนการสอนจะกระจายความรับผิดชอบให้กับสมาชิกเครือข่ายซึ่งต่างก็มีความสำคัญเท่ากัน รูปแบบนี้อาจเรียกว่า รูปแบบการกระจายความรับผิดชอบ (distribution network)

2.2 เครือข่ายการเรียนรู้โครงสร้างรวมศูนย์ มีองค์กรกลางเป็นทั้งศูนย์ประสานงาน และเป็นแม่ข่ายรวบรวมอำนาจการจัดการ รวมความรู้ไว้ในศูนย์กลาง การลงทุนทั้งด้านอุปกรณ์ เทคโนโลยี และอัตรากำลังคนจะอยู่ที่แม่ข่าย ส่วนลูกข่ายหรือสมาชิกเป็นเพียงผู้ร่วมใช้บริการจากศูนย์กลาง

2.3 เครือข่ายการเรียนรู้โครงสร้างลำดับชั้น (hierarchical network) มีลักษณะเช่นเดียวกับแผนภูมิองค์กร การติดต่อสื่อสารข้อมูลจะต้องผ่านตามลำดับชั้นตอนมาก นิยมใช้ในการบริหาร การจัดการองค์กรต่าง ๆ ซึ่งเหมาะสมแก่การควบคุมดูแลระบบงาน

2.4 เครือข่ายการเรียนรู้โครงสร้างแบบผสม คือมีทั้งรูปแบบรวมศูนย์ และกระจายศูนย์ เนื่องจากการเรียนรู้มีได้อาศัยสื่อใดสื่อหนึ่งเป็นหลัก หากแต่มีการผสมผสานกันระหว่างสื่อบุคคล และเทคโนโลยี จึงจำเป็นต้องจัดระบบเครือข่ายแบบผสม เพื่อสนองความต้องการได้อย่างกว้างขวางและตรง

3. แบ่งตามหน่วยสังคม

3.1 เครือข่ายการเรียนรู้ระดับบุคคล เป็นเครือข่ายระบบของครัว หรือระบบของเครือข่าย ซึ่งจะมีผลต่อการเรียนรู้ของบุคคลค่อนข้างสูง

3.2 เครือข่ายการเรียนรู้ระดับกลุ่ม มองได้มีதிய่อย ๆ คือเครือข่ายการเรียนรู้แบ่งตามกลุ่มหมู่บ้าน และเครือข่ายการเรียนรู้ตามอาชีพ

3.3 เครือข่ายการเรียนรู้ระดับชุมชน เป็นเครือข่ายการเรียนรู้ระดับชุมชนกับชุมชนมีความเชื่อมโยงกัน มีการแลกเปลี่ยนพูดคุยกันระหว่างไปเยี่ยมเยียนติดต่อกัน การประชุม

ตำบลของผู้นำหมู่บ้าน

3.4 เครือข่ายการเรียนรู้ระดับสถาบัน สถาบันภายในหมู่บ้านที่มีความสำคัญมาก คือ สถาบันทางศาสนา สถาบันทางการศึกษา

4. แบ่งตามระดับการปกครองและลักษณะของงาน ได้แก่ เครือข่ายชุมชน เครือข่ายนักพัฒนา เครือข่ายระดับจังหวัด เครือข่ายภาครัฐ เครือข่ายวิชาชีพ เครือข่ายธุรกิจ เครือข่ายสื่อสารมวลชน เครือข่ายนักฝึกอบรม เครือข่ายการประมวลและสังเคราะห์องค์ความรู้ ระดับ เครือข่ายภาคสาธารณะ เครือข่ายวิชาการ เครือข่ายองค์กรนโยบายของรัฐ เครือข่าย ผู้ทรงคุณวุฒิ ฯลฯ

ธนา ประมุขกุล (2550) ได้จำแนกเครือข่ายตามแห่งการกำเนิดของเครือข่ายไว้นี้

1. เครือข่ายที่เกิดโดยธรรมชาติ

เครือข่ายนี้มักเกิดจากการที่ผู้คนมีความคิดตรงกัน ทำงานคล้ายคลึงกัน หรือ ประสบกับสภาพปัญหาเดียวกันมาก่อน มารวมตัวกัน เพื่อแลกเปลี่ยนความคิด ประสบการณ์ ไปจนถึงร่วมกันแสวงหาทางเลือกใหม่ที่ดีกว่า ในการดำรงอยู่ของกลุ่มสมาชิก อันเป็นแรงกระตุ้นที่ เกิดขึ้นภายในกลุ่มเอง เครือข่ายเช่นนี้ มักเกิดในพื้นที่ชุมชน ที่มีวัฒนธรรมความเป็นอยู่คล้ายคลึง กัน มารวมกันเป็นกลุ่ม เป็นชมรมก่อน ต่อเมื่อมีการเพิ่มขึ้นของสมาชิก มีการขยายพื้นที่ดำเนินการ ออกไป หรือมีการขยายเป้าหมาย (วัตถุประสงค์) ของกลุ่มมากขึ้น กลุ่มก็มักจะพัฒนาขึ้นมาเป็น เครือข่าย เพื่อให้เกิดความครอบคลุมต่อความต้องการของสมาชิก เครือข่ายเช่นนี้ มักมีเวลาการ ก่อร่างสร้างเครือขายนาน แต่เมื่อเกิดแล้ว ก็จะมีคามเข้มแข็งยั่งยืน และมีแนวโน้มที่เครือข่ายจะ ขยายตัวเพิ่ม เมื่อเปรียบเทียบกับเมื่อเริ่มก่อตั้ง

2. เครือข่ายจัดตั้ง

เครือข่ายจัดตั้งนี้ มักจะมีความเกี่ยวข้องกับนโยบาย หรือการดำเนินงาน ของ ภาครัฐอยู่เป็นส่วนใหญ่ ทั้งนี้ก็เป็นไปตามแนวคิดเดิม ที่อาศัยกลไกของรัฐผลักดันให้เกิด รูปธรรม ของงานโดยเร็ว และโดยมากเข้าใจก่อน ที่ภาคีสมาชิกที่เข้าร่วมเครือข่าย มิได้มีพื้นฐานความ ต้องการ ความคิด ความเข้าใจที่ตรงกันมาก่อน การรวมตัวกัน จึงเป็นลักษณะชั่วคราวชั่วคราว เป็น การเฉพาะกิจ ไม่มีความต่อเนื่อง และมักจะจางหายไปในที่สุด ยกเว้นว่าเครือข่ายจะได้รับการ ชี้นำที่ดี อย่างที่ควร จนสามารถสร้างความเข้าใจที่ถูกต้อง และนำไปสู่การพัฒนาเป็นเครือข่ายที่ แท้จริงได้ อย่างไรก็ตาม แม้ว่ากลุ่มจะยังคงรักษาสถานภาพเครือข่ายไว้ได้ แต่แนวโน้มเครือข่ายก็ มักจะลดขนาดลง เมื่อเปรียบเทียบกับเมื่อเริ่มก่อตั้ง

3. เครือข่ายวิวัฒนาการ

เครือข่ายวิวัฒนาการนี้ เป็นอีกรูปแบบการกำเนิดเครือข่าย ที่มีได้เป็นไปโดยธรรมชาติแต่แรกเริ่ม และก็มีได้ถูกจัดตั้งโดยตรง แต่จะเป็นไปในลักษณะของกระบวนการพัฒนาผสมผสานอยู่ โดยเริ่มที่กลุ่มบุคคล / องค์กร มารวมกันด้วยวัตถุประสงค์กว้าง ๆ ในการที่จะสนับสนุนกัน และเรียนรู้ไปด้วยกันก่อน โดยอาจจะยังมีได้มีเป้าหมาย / วัตถุประสงค์ร่วมเฉพาะใด ๆ อย่างชัดเจนนัก หรือในอีกลักษณะหนึ่ง ถูกจุดประกายความคิดจากภายนอก ไม่ว่าจะเป็นการได้รับฟัง หรือการได้ไปเห็นเครือข่ายอื่น ๆ แล้วเกิดความคิดที่จะรวมตัวกัน สร้างพันธสัญญาเป็นเครือข่ายเพื่อช่วยเหลือพัฒนาตนเองบ้าง เครือข่ายที่ว่านี้ แม้ว่าจะมีได้เกิดจาก แรงกระตุ้นภายในโดยตรงแต่แรก แต่ถ้าหากสมาชิกมีความตั้งใจจริง ที่เกิดจากจิตสำนึกที่ดี

องค์ประกอบของเครือข่าย

สภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ (2550) ได้อธิบายถึงองค์ประกอบที่สำคัญของความเป็นเครือข่าย ว่าได้แก่

1. **หน่วยชีวิตหรือสมาชิก** เป็นองค์ประกอบเบื้องต้นของความเป็นเครือข่าย ที่สร้างระบบปฏิสัมพันธ์โดยแต่ละหน่วยชีวิตและแต่ละปัจเจกบุคคล จะดำเนินการสานต่อเพื่อหาแนวร่วมในการสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ เพื่อให้เกิดการดำรงอยู่ร่วมกันตามหลักธรรมชาติที่ทุกสรรพสิ่งจะต้องพึ่งพาอาศัยและสร้างกระบวนการที่สืบเนื่องเพื่อรักษาความเป็นไปของชีวิต ดังนั้นหน่วยชีวิตหรือสมาชิกในองค์กรนั้น จะเป็นองค์ประกอบหลักที่ก่อให้เกิดความเป็นเครือข่าย

2. **จุดมุ่งหมาย** เป็นองค์ประกอบที่สำคัญอีกประการหนึ่ง เพราะหากว่าบุคคลกลุ่ม องค์กร มารวมกันเพียงเพื่อทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งโดยไร้ความมุ่งมั่นหรือจุดมุ่งหมายร่วมกัน ความสัมพันธ์ดังกล่าวมีอาจกล่าวได้ว่าเป็นเครือข่าย เพราะความเป็นเครือข่ายจะต้องมีความหมายถึง “การร่วมกันอย่างมีจุดหมาย” เพื่อทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยมีวัตถุประสงค์และกระบวนการเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายนั้น

3. **การทำหน้าที่อย่างมีจิตสำนึก** การที่แต่ละหน่วยชีวิตหรือการที่แต่ละบุคคลจะมารวมกันนั้น สิ่งที่จะยึดโยงสิ่งต่าง ๆ เข้าด้วยกัน คือ การทำหน้าที่ต่อกัน และกระทำอย่างมีจิตสำนึก เพราะหากขาดจิตสำนึกต่อส่วนรวมแล้ว กระบวนการนั้นจะเป็นเพียงการจัดตั้งและเรียกร้องหาผลประโยชน์ตอบแทนเท่านั้น และการที่คนจะมารวมกลุ่มเป็นองค์กรเครือข่ายได้นั้น นอกจากจะมีความสนใจหรืออุปนิสัยใจคอที่คล้ายคลึงกันแล้ว บุคคลยังต้องมีจิตสำนึกต่อส่วนรวม กล่าวคือ เมื่อพวกเขาเห็นปัญหาหรือต้องการที่จะพัฒนาและเปลี่ยนแปลงสิ่งใดสิ่งหนึ่ง จิตใจที่มุ่งมั่นซึ่งเป็นปัจจัยภายในของแต่ละบุคคล ย่อมเป็นแรงขับเคลื่อนที่นำไปสู่การคิดวิเคราะห์และการค้นหาวิธี เพื่อแก้ไขปัญหาเหล่านั้น ๆ รวมทั้งแสวงหาแนวร่วมจากเพื่อนร่วมอุดมการณ์ เพื่อสร้าง

พลังอำนาจในการต่อรองหรือการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน จนกลายเป็นองค์กรเครือข่ายที่ทุกฝ่ายต่างก็มีความไว้วางใจต่อกัน ทั้งนี้ เพราะความเป็นเครือข่าวนั้น สามารถที่จะตอบสนองกระบวนการแก้ไขปัญหาได้มากกว่า

4. การมีส่วนร่วมและการแลกเปลี่ยน ในองค์ประกอบของความเป็นเครือข่าย สิ่งหนึ่งที่จะขาดมิได้ก็คือการมีส่วนร่วม การพึ่งพาอาศัยและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของสมาชิกจะเป็นปัจจัยที่หนุนเสริมให้เครือข่าวนั้นมีพลังมากขึ้น เพราะการมีส่วนร่วมจะทำให้สมาชิกมีความรู้สึกที่ตนเองเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่าย ซึ่งจะช่วยให้ทุกฝ่ายหันหน้าเข้าหากันและพึ่งพากันมากขึ้น นอกจากนี้ ในระบบความสัมพันธ์ของเครือข่าย การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ก็มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพราะจะนำไปสู่การให้และการรับ รวมถึงการระดมทรัพยากรเพื่อให้ภารกิจที่เครือข่ายดำเนินการร่วมกันนั้นบรรลุถึงเป้าหมาย การแลกเปลี่ยนเรียนรู้จึงเป็นทั้งแนวคิด กระบวนการและวิธีการของการจัดการเครือข่าย เป็นกระบวนการสร้างข้อมูลที่ต่อเนื่อง เพราะถ้าไม่มีกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันที่มาจากการมีส่วนร่วมแล้ว พัฒนาการของเครือข่ายจะเป็นไปอย่างช้า ๆ และอาจถดถอยลง ดังนั้น การมีส่วนร่วมและการแลกเปลี่ยนจึงเสมือนกลไกที่เป็นแรงผลักดันให้ความเป็นเครือข่ายดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง

5. ระบบความสัมพันธ์และการสื่อสาร ถ้ากล่าวถึงเครือข่ายว่าเป็นความสัมพันธ์ที่โยงใยแล้ว สิ่งที่มีความสำคัญต่อเครือข่าย คือ ข้อมูลและการสื่อสารระหว่างกัน นับตั้งแต่การสื่อสารระหว่างปัจเจกบุคคลกับปัจเจกบุคคล กลุ่มกับกลุ่ม และระหว่างเครือข่ายกับเครือข่าย รวมทั้งระบบความสัมพันธ์ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยกระบวนการสื่อสารนั้นจะช่วยให้สมาชิกในเครือข่ายเกิดการรับรู้ เกิดการยอมรับในกระบวนการทำงานและช่วยรักษาสัมพันธภาพที่ดีต่อกัน ความสัมพันธ์ที่เกิดจากการติดต่อสื่อสารที่ต่อเนื่องเช่นนี้ เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของเครือข่าย ถ้าระบบความสัมพันธ์มิได้รับการตอบสนองหรือขาดการติดต่อแล้ว ความเป็นเครือข่ายก็อยู่ในภาวะที่เสื่อมถอย ดังนั้น การพัฒนาระบบเครือข่ายจะต้องยึดหลักการของความสัมพันธ์และการสื่อสารระหว่างกัน โดยมีกิจกรรมและข้อมูลเพื่อให้เกิดความเคลื่อนไหวของเครือข่าวนั้น ๆ

ในขณะที่ ธนา ประมุขกุล (2550) ได้ระบุองค์ประกอบของเครือข่ายว่าประกอบไปด้วย

1. สมาชิก

เนื่องจากเครือข่าย คือการเชื่อมโยง ดังนั้น จึงตรงไปตรงมา ที่เครือข่ายจะต้องเริ่มต้นจาก การมีสมาชิกประกอบเข้ากันเป็นเครือข่าย โดยสมาชิกเหล่านี้ หากมีจำนวนมากก็อาจจำเป็นต้องมีคณะกรรมการ เพื่อทำหน้าที่ในการจัดการประสานงาน ให้เครือข่ายดำเนินไปได้โดย

ราบรื่น และด้วยเหตุที่เครือข่ายมีสมาชิกหลายองค์กร หลายบทบาท สมาชิกทั้งหมดจึงอาจจำแนกคร่าว ๆ ตามน้ำหนักความสำคัญ ของสมาชิกที่มีต่อเป้าหมายเครือข่าย เป็น 2 กลุ่มใหญ่ ได้แก่ สมาชิกแกนหลักผู้เกี่ยวข้อง โดยตรงกับผลงานตามเป้าหมาย เครือข่าย และสมาชิกแกนเสริม ผู้เป็นฝ่ายสนับสนุน การจำแนกสมาชิกเป็น 2 กลุ่มนี้ มิได้กำหนดไว้เป็นสาระสำคัญ เพื่อการแบ่งแยกสมาชิก แต่เป็นการหยิบยกขึ้นมา เพื่อเป็นประโยชน์ในแง่ที่ต้องการให้สมาชิก ได้ตระหนักรู้ว่า บทบาทสมาชิกแต่ละส่วน อาจมีความแตกต่างกันไป ตามความสัมพันธ์ที่มีต่อเป้าหมายเครือข่ายดังกล่าว ผู้ที่เป็นสมาชิกแกนหลัก ก็จะได้ตระหนักว่า ตนควรจะต้องทำอะไร ส่วนสมาชิกแกนเสริมก็เข้าไปมีบทบาท สนับสนุนอย่างเหมาะสม เพื่อมิให้สมาชิกแต่ละส่วน เกิดความสับสนในบทบาทของตน ในการช่วยกันให้เครือข่ายดำเนินการไปได้ อย่างยั่งยืน

2. กรรมการ / ผู้ประสานงาน

เครือข่ายที่มีสมาชิกจำนวนมาก จำเป็นต้องมีคณะกรรมการ หรือมีสมาชิกจำนวนไม่มาก ก็ยังจำเป็นต้องมีผู้ทำหน้าที่ประสานงาน เพราะอย่างน้อย ต้องได้นัดหมายพบปะกัน ในทำนองเดียวกัน กับการบริการในองค์กรต่าง ๆ อย่างไรก็ตาม มีสิ่งที่เห็นว่า การเป็นเครือข่ายนั้น จะแตกต่างไปจากองค์กรการทำงาน ก็ตรงที่องค์กรจะให้ความสำคัญ กับผู้นำองค์กรมาก ในขณะที่การเป็นเครือข่าย จะให้ความสำคัญกับสมาชิกทุกคนเสมอกัน สมาชิกแต่ละคนมีอิสระทางความคิด การตัดสินใจของเครือข่าย จึงเป็นผลรวมทางความคิดของเหล่าสมาชิก ดังนั้น การขับเคลื่อนเครือข่าย จึงมีลักษณะการ "นำ" การดำเนินงานในแบบที่ไม่ต้องมีผู้นำ เพราะผู้นำที่แท้จริง คือ สมาชิกทั้งหมด และเพื่อให้เกิดการนำเครือข่ายไปได้ สิ่งที่เครือข่ายต้องการ จึงได้แก่ ผู้ประสานงานเพื่อให้เกิดการจัดการที่ดี ต่อกระบวนการที่ทำให้สมาชิก สามารถนำพาเครือข่ายขับเคลื่อนไป ด้วยพลังร่วมของสมาชิก

3. เป้าหมาย หรือวัตถุประสงค์

เนื่องจากเป้าหมาย หรือวัตถุประสงค์ ถือเป็นจุดร่วมสำคัญของการเป็นเครือข่าย ดังนั้น ความชัดเจนของเป้าหมาย จึงมีความสำคัญต่อการเข้าร่วม และคงอยู่ของสมาชิกที่มากขึ้น หลากหลาย เพราะสมาชิกที่เข้ามา คงต้องมีคำตอบสำหรับตัวเองว่า เข้าในเครือข่ายเพื่ออะไร และเครือข่ายสามารถตอบสนอง ต่อความต้องการ หรือภารกิจของตนเอง/องค์กรหรือไม่ นอกจากนี้ตัวเป้าหมายเอง จะเป็นตัวกำหนดกิจกรรมของเครือข่ายที่จะตามมา ดังนั้น การกำหนดเป้าหมายนอกจากจะต้องมีความชัดเจนแล้ว ยังต้องมีความเป็นไปได้ ของการที่เครือข่ายจะดำเนินการไปสู่เป้าหมายนั้นด้วย มิเช่นนั้น เป้าหมายก็จะเป็นเพียง ความคิดฝัน ที่ไม่สามารถทำให้เป็นจริงได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สำหรับเครือข่ายที่อยู่ในระยะเริ่มก่อตั้ง มีข้อเสนอแนะว่า ควรกำหนดเป้าหมาย

หลักเพียงอย่างเดียวอย่างหนึ่ง ที่จะสามารถบรรลุให้ได้เสียก่อน ถ้าหากต้องการขยายวัตถุประสงค์ออกไปอีก จึงค่อยกำหนดในภายหลัง เมื่อเครือข่ายมีความเข้มแข็งมากขึ้นบ้างแล้ว

4. กิจกรรม

เครือข่าย (จัดตั้ง) จำนวนมากที่มีองค์ประกอบทั้งสมาชิก (ที่ถูกแต่งตั้ง) และมีเป้าหมาย (ที่ถูกกำหนดมาให้) ครอบคลุม แต่กลับไม่สามารถดำเนินกิจกรรมร่วมกัน ของเครือข่าย โดยที่เครือข่ายคิด หรือดำเนินการเองได้ นอกจากต้องอาศัยองค์กร หน่วยงานภายนอก เป็นผู้จัดกิจกรรมให้ กิจกรรมตั้งถูกจัดเป็นครั้งคราว ขาดความต่อเนื่อง และแม้ว่ากิจกรรมเกิดขึ้น สมาชิกก็อาจจะไม่รู้สึกรู้ว่า เป็นเรื่องของเครือข่าย เนื่องจากกิจกรรมนั้น มิได้เกิดจากความคิด การตัดสินใจของสมาชิกส่วนรวม แต่เป็นไปตามความประสงค์ของหน่วยงาน ผู้จัด (เจ้าของงบประมาณ) ซึ่งแตกต่างจากเครือข่าย ที่สามารถจัดกิจกรรมให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ ของเครือข่ายได้ ด้วยอาศัยการมีส่วนร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ และร่วมทรัพยากรของสมาชิกด้วยตนเอง ทั้งนี้ต้องเข้าใจว่า กิจกรรมที่เกิดขึ้น มิใช่ว่า จะต้องเป็นกิจกรรมใหญ่โต ที่ต้องรวมสมาชิกทั้งหมดให้ได้เท่านั้น เพราะอาจมีกิจกรรมที่สมาชิกส่วนหนึ่ง มีความสนใจใคร่เรียนรู้จากสมาชิกอีกส่วนหนึ่ง เป็นการเฉพาะ ก็นับว่า เป็นกิจกรรมในเครือข่ายที่ควรสนับสนุนให้มี เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันเอง อย่างเป็นธรรมชาติ และเป็นการกระตุ้นให้เกิดการตื่นตัว ในหมู่สมาชิกด้วยตนเอง

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2543, น. 36-44) กล่าวถึงองค์ประกอบเพื่อนำไปวินิจฉัยว่าเครือข่ายที่กำลังพิจารณาเป็นเครือข่ายเทียม (pseudo network) หรือไม่ โดยระบุว่าเครือข่ายที่แท้จริงจะต้องมีองค์ประกอบอย่างน้อย 7 ประการ ดังนี้

1. การรับรู้มุมมองร่วมกัน (common perception) สมาชิกที่เข้ามาอยู่ในเครือข่าย ต้องมีความรู้สึกนึกคิดและการรับรู้ร่วมกันถึงเหตุผลการเข้าร่วมเป็นเครือข่าย อาทิ มีความเข้าใจในปัญหาและมีสำนึกในการแก้ปัญหาาร่วมกัน มีประสบการณ์ในการแก้ปัญหาาร่วมกัน มีความต้องการความช่วยเหลือในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน เป็นต้น

2. การมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน (common vision) วิสัยทัศน์ร่วมเป็นการมองเห็นภาพของจุดมุ่งหมายในอนาคตร่วมกันระหว่างสมาชิกในกลุ่ม การรับรู้เข้าใจถึงทิศทางเดียวกัน และการมีเป้าหมายที่จะไปด้วยกันจะช่วยทำให้ขอบวงการเคลื่อนไหวมีพลัง เกิดเอกภาพ และช่วยบรรเทาความขัดแย้งอันเกิดจากมุมมองความคิดที่แตกต่างลงไปได้ ในทางตรงข้ามเมื่อใดที่วิสัยทัศน์หรือเป้าหมายส่วนตัวขัดแย้งกับวิสัยทัศน์หรือเป้าหมายของเครือข่าย พฤติกรรมการปฏิบัติของสมาชิกก็จะเริ่มแตกต่างจากสิ่งที่สมาชิกเครือข่ายกระทำร่วมกัน ดังนั้น แม้ว่าวิสัยทัศน์ร่วมจะเป็นสิ่งที่ต้อง

ใช้เวลาในการสร้างให้เกิดขึ้น แต่ก็จำเป็นต้องสร้างให้เกิดขึ้นให้ได้ และสมาชิกของเครือข่ายก็ควรมีวิสัยทัศน์ย่อยส่วนตัวที่สอดคล้องไปด้วยกันกับวิสัยทัศน์ของเครือข่าย แม้อาจไม่ได้ซ้อนทับอย่างแนบสนิทกับวิสัยทัศน์ของเครือข่าย แต่อย่างน้อยก็ควรสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกัน

3. การมีผลประโยชน์และความสนใจร่วมกัน (mutual interests/benefits) เครือข่ายเกิดจากการที่สมาชิกแต่ละคนต่างก็มีความต้องการของตนเอง แต่ความต้องการเหล่านั้น จะไม่สามารถบรรลุผลสำเร็จได้หากสมาชิกต่างคนต่างอยู่ ความจำกัดนี้ทำให้เกิดการรวมตัวกันบนฐานของผลประโยชน์ร่วมที่มากเพียงพอจะดึงดูดให้รวมเป็นเครือข่าย ดังนั้นการรวมเป็นเครือข่ายจึงต้องตั้งอยู่บนฐานของผลประโยชน์ที่มีร่วมกัน ซึ่งผลประโยชน์ในที่นี้ครอบคลุมทั้งผลประโยชน์ที่เป็นตัวเงินและผลประโยชน์ที่ไม่ใช่ตัวเงินด้วย

4. การมีส่วนร่วมของสมาชิกเครือข่ายอย่างกว้างขวาง (all stakeholders participation) การมีส่วนร่วมของสมาชิกในเครือข่าย นับเป็นกระบวนการที่สำคัญมากในการพัฒนาความเข้มแข็งของเครือข่าย เพราะกระบวนการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่ายในเครือข่ายย่อมเป็นเงื่อนไขที่ทำให้เกิดการร่วมรับรู้ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ และร่วมลงมือกระทำอย่างแข็งขัน ดังนั้นสถานะของสมาชิกในเครือข่าย จึงควรเป็นไปในลักษณะของความเท่าเทียมกัน

ในฐานะของหุ้นส่วนของเครือข่าย ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ในแนวราบ (horizontal relationship) ที่เท่าเทียมกันแทนความสัมพันธ์ในแนวตั้ง (vertical relationship) หมายความว่าหากรวมตัวเป็นเครือข่ายเกิดขึ้นระหว่างรัฐกับชุมชนท้องถิ่น หน่วยงานรัฐก็ต้องวางสถานะของตนเองเทียบเท่ากับประชาชนในฐานะของสมาชิกเครือข่าย มิใช่การวางตัวเป็นเจ้านายเหนือประชาชน

5. การเสริมสร้างซึ่งกันและกัน (complementary relationship) องค์ประกอบที่จะทำให้เครือข่ายดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง ก็คือ การที่สมาชิกของเครือข่ายต่างก็ต้องเสริมสร้างซึ่งกันและกันโดยที่จุดแข็งของฝ่ายหนึ่งไปช่วยแก้ไขจุดอ่อนของอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งจะทำให้ผลตอบแทนหรือผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวเป็นเครือข่ายมากกว่าการไม่สร้างเครือข่ายแต่ต่างคนต่างอยู่

6. การพึ่งพิงอิงร่วมกัน (interdependence) เนื่องจากธรรมชาติความจำกัดของสมาชิกในเครือข่ายทั้งด้านทรัพยากร ความรู้ เงินทุน กำลังคน ฯลฯ สมาชิกของเครือข่ายจึงไม่สามารถดำรงอยู่ได้อย่างสมบูรณ์ด้วยตนเอง การจะทำให้เป้าหมายร่วมสำเร็จได้นั้น สมาชิกต่างจำเป็นต้องพึ่งพาซึ่งกันและกันระหว่างสมาชิกในเครือข่าย เพื่อให้เกิดการเสริมสร้างซึ่งกันและกัน การจะทำให้สมาชิกหรือหุ้นส่วนของเครือข่ายยึดโยงกันให้แน่นหนา จึงจำเป็นต้องทำให้หุ้นส่วนแต่ละคนรู้สึกได้ว่า หากเอาหุ้นส่วนคนใดคนหนึ่งออกไปจะทำให้เครือข่ายล้มลงได้ การดำรงอยู่ของ

หุ้นส่วนแต่ละคนจึงจำเป็นต่อการดำรงอยู่ของเครือข่าย ซึ่งการพึ่งพิงอิงร่วมกันนี้จะส่งผลทำให้สมาชิกต้องมีการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันโดยอัตโนมัติ

7. การปฏิสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยน (interaction) หากสมาชิกไม่มีปฏิสัมพันธ์กันแล้ว ก็ไม่ต่างอะไรกับการที่ต่างคนต่างอยู่ ไม่มีทางที่จะเกิดความร่วมมือกันได้และไม่เกิดเครือข่ายความร่วมมืออย่างแท้จริง ปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกจะเป็นลักษณะความสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยนระหว่างกัน (reciprocal exchange) มิใช่ปฏิสัมพันธ์ฝ่ายเดียว (unilateral exchange) ยิ่งสมาชิกมีการปฏิสัมพันธ์กันมากเท่าใด ก็จะทำให้เกิดความผูกพันภายในระหว่างกันมากขึ้นเท่านั้นช่วยให้เกิดการเชื่อมโยงในระดับที่แน่นแฟ้นมากยิ่งขึ้น (highly interrelated)

กระบวนการทำงานของเครือข่าย

กระบวนการทำงานของเครือข่ายต่าง ๆ มีลักษณะร่วมกันใน 4 ประเด็น คือ (สภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ, 2550)

1. กระบวนการทำงานที่เชื่อมประสานจากจุดเล็กและขยายไปสู่หน่วยใหญ่ ในกระบวนการทำงานของเครือข่ายนั้น ไม่ว่าจะเป็เครือข่ายระดับใดหรือประเภทใด สิ่งที่เครือข่ายต่าง ๆ ดำเนินการในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน คือ การทำงานที่เชื่อมประสานจากประเด็นเล็ก ๆ แล้วขยายไปสู่การทำงานที่หลากหลายขึ้น โดยเป็นการขยายทั้งกิจกรรม พื้นที่ และเป้าหมาย การดำเนินการ กล่าวคือ เป็นกระบวนการทำงานที่ต่อยอดจากฐานงานเดิมที่กลุ่มเครือข่ายนั้นมีอยู่ และเป็นการแสวงหาแนวร่วมใหม่ เครือข่ายใหม่ ที่จะช่วยให้เครือข่ายนั้นได้มีความรู้ ประสบการณ์ และมีพลังอำนาจในการต่อรอกับกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ โดยเป็นการที่ทุกฝ่ายเข้ามาศึกษา เรียนรู้ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ และพัฒนากิจกรรมร่วมกัน โดยมีการปรับเปลี่ยนวิธีการไปตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้น ทั้งนี้อาจประยุกต์การใช้วิธีการต่าง ๆ ในแต่ละช่วงของเครือข่าย ดังนี้

1.1 ในช่วงการก่อตัวของเครือข่ายเพื่อหาแนวร่วมในการพัฒนากิจกรรมนั้น ผู้ประสานเครือข่ายหรือแกนนำกลุ่ม จะต้องใช้วิธีการค้นหาแกนนำ หาแนวร่วมอุดมการณ์ การแสวงหารูปแบบการสื่อสารที่เหมาะสม และการจัดระบบองค์กร เพื่อให้กระบวนการก่อตัวนั้นเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

1.2 ในระยะขยายตัว จะใช้วิธีการประสานความร่วมมือ การกำหนดกิจกรรมที่เหมาะสมกับระดับความสัมพันธ์ รวมทั้งการหาความรู้ใหม่ เทคนิคใหม่ ในการพัฒนาเครือข่าย

1.3 ในช่วงการเคลื่อนไหวทางสังคมหรือการจัดกิจกรรม เครือข่ายจะต้องมีความพร้อมในเรื่องของข้อมูล ทุน การจัดการ และแนวร่วมที่หลากหลาย เพื่อให้การทำงานนั้นมีความต่อเนื่อง

1.4 ในช่วงหลังจากการดำเนินการตามเป้าหมายแล้ว จำเป็นต้องมีการรักษาพันธกรณี ความสัมพันธ์และการสื่อสารที่เป็นระบบ เพื่อให้เกิดขบวนการเคลื่อนไหวแบบใหม่ และเพื่อมิให้เครือข่ายอยู่ภาวะถดถอย โดยการเพิ่มเติมความรู้ การถอดบทเรียน หรือการประเมินตนเองอยู่ตลอดเวลา ด้วยวิธีการทำงานที่หลากหลาย จะทำให้เครือข่ายมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง สามารถปรับเปลี่ยนตนเอง เพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้น นอกจากนี้ ในการใช้วิธีการที่หลากหลายของเครือข่ายนั้น ยังหมายถึงการใช้เทคนิค วิธีการ และเครื่องมือที่มีความแตกต่างในการจัดการกับประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้น รวมทั้งการจัดการเครือข่าย

2. การรักษาสัมพันธภาพที่สร้างความรู้ ความหมาย และโลกทัศน์ร่วมกัน การที่เครือข่ายจะดำเนินการต่อไปได้นั้น การรักษาสัมพันธภาพระหว่างสมาชิกและภาคีในเครือข่ายเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ เพราะถ้าไม่มีการรักษาสัมพันธภาพระหว่างกันแล้ว กิจกรรมและความเคลื่อนไหวของเครือข่ายอาจมีการยุติลง เพราะขาดภาคีร่วมดำเนินการ ดังนั้น ในกระบวนการทำงานและการจัดการเครือข่ายจะต้องคำนึงถึงการรักษาสัมพันธภาพที่สร้างความรู้ ความหมาย และโลกทัศน์ร่วม กล่าวคือ หลังจากที่ภาคีในเครือข่ายเห็นความจำเป็นของเครือข่ายว่า มีประโยชน์ต่อการพัฒนาเครือข่ายและการพัฒนาสังคม สิ่งที่คนในเครือข่ายนั้นจะพึงมีต่อกัน คือ การสร้างความรู้ และความหมายในการติดต่อสื่อสารระหว่างกัน เพราะคนในเครือข่ายเดียวกันย่อมจะรู้ความหมายของเครือข่ายมากกว่าคนอื่น ๆ การสร้างความรู้ ความหมายภายในเครือข่ายเป็นการสร้างโลกทัศน์หรือมุมมองในการพัฒนาเครือข่ายให้เข้มแข็ง และเป็นการขยายแนวคิดและกระบวนการให้กว้างขวางออกไป โดยการสื่อสารจะเป็นช่องทางที่นำไปสู่การสร้างพันธกรณีและการประสานผลประโยชน์ร่วมกัน การสื่อสารทั้งทางตรงและทางอ้อมของปัจเจกบุคคล กลุ่มองค์กร จะทำให้เครือข่ายมองเห็นภาพความเคลื่อนไหว และการสร้างความรู้ใหม่อย่างต่อเนื่อง ซึ่งสามารถนำไปพัฒนาความเป็นเครือข่ายให้มีความเข้มแข็งในการรักษาสัมพันธภาพเพื่อสร้างความรู้ ความหมาย และโลกทัศน์ร่วมนั้น สิ่งที่มีความสำคัญในการรักษาสัมพันธภาพ คือ การสื่อสารระหว่างสมาชิกและภาคีในเครือข่ายเพื่อให้ฝ่ายต่าง ๆ ได้มีโอกาสในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการทำงานร่วมกัน ดังนั้นการสื่อสารจึงมีประโยชน์กับกระบวนการทำงานของเครือข่ายคือ

2.1 การสื่อสารจะทำให้สมาชิกในเครือข่ายมีโอกาสรับรู้ (perception) เกี่ยวกับข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ได้ทั่วถึง

2.2 การสื่อสารเป็นส่วนสำคัญในการสร้างแรงบันดาลใจ (inspiration) ให้บุคคล ร่วมมือกันค้นหาเป้าหมายร่วมกัน (shared goal)

2.3 การสื่อสารเป็นแนวทางที่ทำให้สมาชิกในเครือข่ายได้มีโอกาสเรียนรู้ (learning) ความคิด ความรู้ดี ความเชื่อ และพฤติกรรมของกันและกัน การแลกเปลี่ยน (exchange) ข้อมูลและข้อคิดต่าง ๆ การฝึกเปิดใจกว้าง (open mind) เพื่อยอมรับฟังความคิดเห็นและพฤติกรรม ตลอดจนการพัฒนาสัมพันธ์ภาพระหว่างกัน (relationship development) และร่วมมือกันทำงานให้บรรลุเป้าหมาย

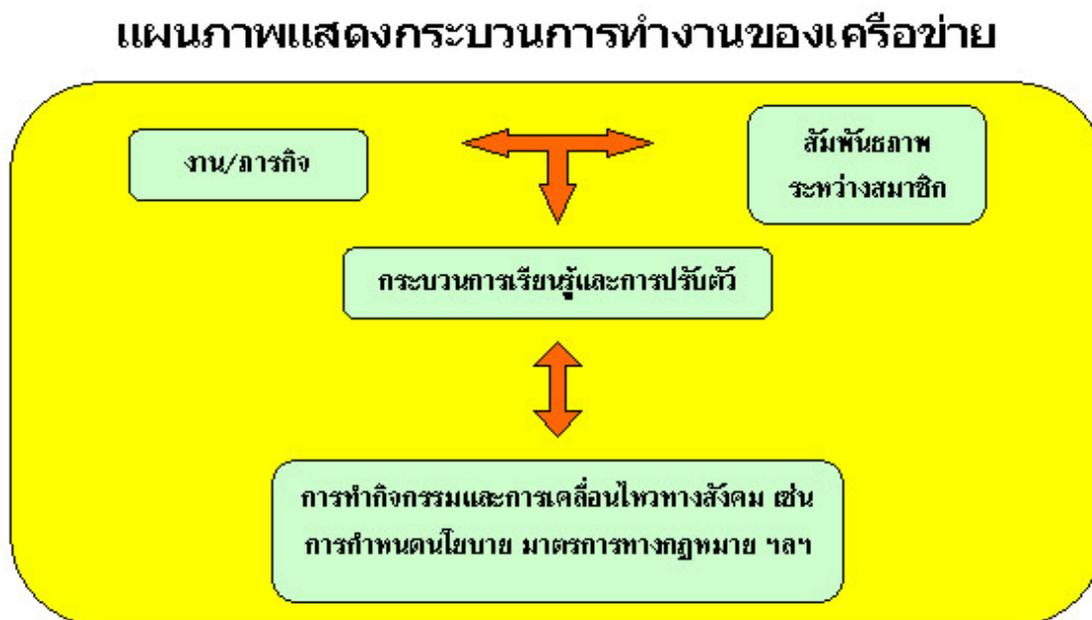
2.4 การสื่อสารมีส่วนสำคัญในการค้นหาและพัฒนา “อัตลักษณ์” (identity) และบุคลิกลักษณะ (character) ร่วมกันของสมาชิกในเครือข่ายและเป็นช่องทางในการนำเสนอ อัตลักษณ์และบุคลิกลักษณะดังกล่าวสู่สังคมภายนอก

3. การเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้และการปรับตัว เมื่อเครือข่ายมีการทำงานและมีการรักษาสัมพันธ์ภาพที่สร้างสื่อความหมายร่วมกันแล้ว การเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้และการปรับตัวเข้าหากัน เป็นสิ่งที่เครือข่ายส่วนใหญ่ได้ดำเนินการ เพราะการเรียนรู้และการปรับบทบาทเข้าหากันนั้นเป็นทั้งแนวคิดและวิธีการปฏิบัติ กล่าวคือ การที่เครือข่ายจะมีความเติบโตและมีความมั่นคงจะต้องมีการแสวงหาความรู้ มีการสะสมประสบการณ์ และมีการปรับบทบาทในการสร้างความสัมพันธ์และการทำงานร่วมกับกลุ่ม องค์กร เครือข่าย และหน่วยงานอื่น ๆ ทั้งนี้ เพื่อเป็นการสร้างความรู้ใหม่ วิธีการใหม่ในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น รวมทั้งเพื่อให้เกิดการยอมรับในกระบวนการทำงานที่หลากหลาย ซึ่งการเสริมสร้างกระบวนการการเรียนรู้นั้น สามารถใช้เทคนิคและวิธีการต่าง ๆ เช่น การศึกษาดูงาน การฝึกอบรม การพัฒนาผู้นำ การศึกษาแบบเจาะลึกในพื้นที่ และการถอดบทเรียนร่วมกัน เป็นต้น

4. การพัฒนากิจกรรมและความเคลื่อนไหวเพื่อสร้างขบวนการทางนวัตกรรมและวาทกรรมในการพัฒนา ความเป็นเครือข่ายในยุคใหม่ นอกจากจะเป็นการสร้างความเป็นภาคีร่วมบนเส้นทางของนวัตกรรมการเรียนรู้ เช่น เครือข่ายอินเทอร์เน็ต เครือข่ายทางอากาศของวิทยุร่วมด้วยช่วยกันแล้ว การสร้างความเป็นเครือข่ายดังกล่าว ยังก่อให้เกิดกระบวนการทำงานรูปแบบใหม่ที่ผู้คนในสังคมไม่จำเป็นต้องเห็นหน้าตา และพบปะซึ่งกันและกันหรืออาศัยพื้นที่ดำเนินการ เพียงแต่มีความรู้ดีที่ร่วมกัน จะต้องร่วมมือและช่วยเหลือซึ่งพากัน ก็สามารถสร้างความเป็นเพื่อน เป็นพี่ เป็นน้อง และความเป็นเครือข่ายได้ การเกิดขึ้นของนวัตกรรม เป็นกระบวนการทำงานของเครือข่ายในรูปแบบใหม่ ที่เน้นการประสานความร่วมมือและการช่วยเหลือซึ่งพากันในคราวที่จำเป็นเท่านั้น โดยที่ต่างคนต่างอยู่และทำงานของตนแต่เมื่อมีปัญหาเกิดกับสังคมทุกฝ่ายก็มาร่วมมือกัน โดยการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมในการติดต่อสื่อสาร กระบวนการดังกล่าว ก่อให้เกิดวาทกรรมในการพัฒนาที่จะนำไปสู่การสร้างความรู้ ความเข้าใจในสิ่งใหม่ โดยการใช้วาทกรรมใหม่ ๆ ขึ้นมา

ทดแทนคำพูดเดิม ๆ เช่น ประชาสังคม ประชารัฐ การบริหารแบบบูรณาการ เป็นต้น

ภาพที่ 2.2
กระบวนการทำงานของเครือข่าย

ปัจจัยความสำเร็จของเครือข่าย

ธนา ประมุขกุล (2550) ได้ระบุถึงปัจจัยความสำเร็จของเครือข่ายว่าประกอบไปด้วย

1. **ความเข้าใจ**เครือข่ายที่สร้างขึ้น และล้มไปอย่างรวดเร็วในเวลาต่อมา มีสาเหตุสำคัญประการแรก มาจากการที่เครือข่ายไม่สามารถสร้างความเข้าใจให้ตรงกันได้ ระหว่างมวลสมาชิก โดยอาจเป็นความไม่เข้าใจต่อวัตถุประสงค์ของเครือข่าย ตั้งแต่เริ่มต้น หรือเป็นความไม่เข้าใจ ในบทบาทของสมาชิกที่ตนเองเป็นอยู่นั้น ว่ามีบทบาทอย่างไร เป็นบทบาทหลัก หรือบทบาทสนับสนุน (ดังที่ได้จำแนกไว้ในเรื่อง สมาชิก : หัวข้อ องค์ประกอบเครือข่าย) ดังนั้น เมื่อเครือข่ายที่สร้างขึ้น ได้ดำเนินการไปช่วงระยะเวลาหนึ่ง สมาชิกที่ไม่เข้าใจวัตถุประสงค์ ก็อาจถอนตัวออกไป ด้วยเห็นว่า เครือข่ายไม่สามารถตอบสนอง ต่อความต้องการของตนเอง หรือสำหรับสมาชิกที่ไม่เข้าใจบทบาทของแต่ละส่วน ก็อาจเกิดเป็นความสับสนว่า กิจกรรมแต่ละกิจกรรม ใครควรเป็นแกนหลัก และใครควรเป็นผู้สนับสนุน (เช่น หน่วยงานภาครัฐ) ก็ไปทำบทบาทการเป็นแกนหลัก (แทนที่จะเป็นบทบาทของกลุ่มคน / ชุมชนเจ้าของพื้นที่) ในขณะที่ผู้ที่เป็นแกนหลักเอง ก็อาจจะยังเคยชิน

กับรูปแบบเดิม ของการเป็น "ผู้ร่วมกิจกรรม" ที่รอคอยการนำจากภายนอก

2. ความเป็นประชาธิปไตย ด้วยความที่สมาชิกทุกคนในเครือข่าย มีอิสระทางความคิด สิ่งก็ตามมาก็คือ ความหลากหลายที่มีทั้งคล้ายคลึงกัน และแตกต่างกัน ของความคิดที่แสดงออกมา ดังนั้น จุดเริ่มต้นที่จะทำให้ความแตกต่างเหล่านี้ อยู่ด้วยกันได้อย่างราบรื่น คือ การให้เกียรติ ยอมรับความคิดเห็นของกันและกัน ซึ่งเท่ากับเป็นการเปิดโอกาสให้สมาชิกทั้งหลาย ได้เห็นทางเลือกอื่น ๆ ที่นอกเหนือไปจากที่ตนคิดเห็น ตามประสบการณ์ที่จำกัดของแต่ละบุคคล และเมื่อได้เกิดปฏิสัมพันธ์ ทางความคิดระหว่างกันแล้ว จุดดี - จุดด้อย ของแต่ละทางเลือก จะได้รับการวิเคราะห์ อย่างเป็นเหตุเป็นผล เพื่อให้ได้ข้อสรุปที่เป็นผลจากการหลอมรวมของทุกความคิด มาเป็นทางเลือกที่เหมาะสมที่สุด บนพื้นฐานการยอมรับของสมาชิกโดยรวม

3. ความจริงใจ เนื่องจากการทำงานในเครือข่าย เน้นการประสานงานในแนวราบ ไม่เน้นการบังคับสั่งการ ดังนั้น ผู้ที่เป็นสมาชิก จึงต้องเข้ามาด้วยความสมัครใจ และมีความจริงใจในการทำงานร่วมกัน โดยเห็นประโยชน์ร่วม ตามที่เครือข่ายกำหนดวัตถุประสงค์ไว้ ซึ่งบางครั้งประโยชน์ร่วมที่จะเกิดขึ้นได้นั้น อาจหมายถึงผลรวมของการเสียสละ ที่มาจากสมาชิกแต่ละส่วนนั่นเอง

4. การจัดการ ไม่ว่าในเครือข่ายใหญ่หรือเล็ก สมาชิกมากหรือน้อย การจัดการจะคงเป็นหนึ่งในปัจจัยสำคัญ ของความสำเร็จขององค์กรเสมอ และสำหรับการจัดการเครือข่าย ที่มีพื้นฐานสมาชิกหลากหลาย มารวมกันโดยอิสระ ไม่ถือการสั่งการเป็นกลไกหลักนั้น การจัดการจะมีความสำคัญยิ่งขึ้นไปอีก (ดังที่ได้กล่าวไปบ้างแล้วเช่นกัน ในเรื่องของกรรมการ / ผู้ประสานงาน: หัวข้อ องค์กรประกอบเครือข่าย) สิ่งที่สำคัญประการหนึ่ง ในการจัดการเครือข่ายที่ต้องมีคือ ความยืดหยุ่นในการจัดการ ให้ได้กับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสภาวะการณ์ที่เครือข่ายต้องติดต่อ ประสานงานกับกลุ่มองค์กรภายนอกอื่น ๆ ที่อยู่นอกเหนือจากการจัดการของเครือข่าย

5. การสื่อสาร การสื่อสาร คือ ตัวกลางที่ทำให้เครือข่ายสามารถเชื่อมโยงติดต่อถึงกันได้ โดยเป็นที่ทราบกันเป็นอย่างดีว่า การสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ ไม่ควรจะเป็นแบบทางเดียว เพราะนั่นคือ ระบบสั่งการ และก็ไม่ได้หมายถึงเพียงระบบการสื่อสาร เฉพาะระหว่างผู้มีหน้าที่ส่งสาร กับผู้รับสาร ตามตอบกันไปมาอยู่เท่านั้น เพราะถ้านึกถึงภาพข่ายใยแมงมุมที่ได้กล่าวไว้แต่ตอนต้นแล้ว จะทำให้เข้าใจได้ในทันทีว่า การสื่อสารที่มีประสิทธิภาพในเครือข่าย จะต้องมียุทธศาสตร์หลากหลายช่องทาง เชื่อมโยงระหว่างสมาชิกกันเองได้โดยอิสระ คล่องตัว เพื่อเปิดโอกาสให้มีการแลกเปลี่ยน ข้อมูลข่าวสารกันให้มากที่สุด โดยที่แม้ว่าเครือข่ายจะมีระบบการสื่อสารหลัก ผ่านทาง

ผู้ประสานงานอยู่ก็ตาม แต่ไม่ควรกำหนดเป็นระบบการสื่อสารที่ตายตัวขึ้นมา ว่าต้องผ่านเป็นขั้นเป็นตอนตามนั้น เพราะการกำหนดเช่นนี้อาจทำให้เครือข่าย ต้องเข้าไปติดอยู่ในระบบที่มากขึ้นตอน ที่สร้างขึ้นมาจากอีก ทั้ง ๆ ที่เครือข่ายก็พยายามจะหลีกเลี่ยงตัวเองออกมา จากกรอบที่เป็นปัญหาของระบบอยู่แล้ว

ลักษณะบ่งชี้เชิงคุณภาพความเข้มแข็งของเครือข่าย

1. **สัมพันธภาพ** แม้เพียงคนสองคน ทำงานร่วมกันยังต้องการสัมพันธภาพที่ดี เป็นปัจจัยที่จะช่วยให้การงานราบรื่น สำหรับการดำเนินงานในคนหมู่มาก อย่างเช่นเครือข่าย ปัจจัยด้านสัมพันธภาพจึงเพิ่มความสำคัญยิ่งขึ้น ต่อการนำไปสู่ความสำเร็จ ของการเป็นเครือข่ายที่เข้มแข็ง ถ้าหากสมาชิกมีความเข้าใจ และจริงใจในการเข้ามาร่วมเครือข่ายแล้ว สิ่งที่จะได้ตามมา คือ ความเชื่อมั่น วางใจในเครือข่าย ซึ่งจะเป็พื้นฐานของสัมพันธภาพที่ดี ในกลุ่มสมาชิก การมีสัมพันธภาพที่ดีนี้ มีจำเพาะว่า ต้องเป็นไปในลักษณะที่คลุกคลี ใกล้ชิดกันเท่านั้น จึงจะเรียกว่าสัมพันธภาพที่ดี เพราะเครือข่ายที่สมาชิกอยู่ห่างไกลกัน ตามสภาพทางภูมิศาสตร์ และการสื่อสารยังไม่สมบูรณ์พร้อม สมาชิกก็อาจจะไม่สามารถสร้างความใกล้ชิดสนิทสนมกันได้ เหมือนกับเครือข่ายที่สมาชิกอยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงกัน เช่น ที่อยู่ในตำบล หรือในจังหวัดเดียวกัน แต่เครือข่ายที่มีข้อจำกัดดังกล่าว ก็ยังคงสามารถสร้างสัมพันธภาพ ที่ดีได้ในลักษณะของความกลมเกลียว เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน และมีความอะลุ่มอล่วย ยืดหยุ่น ในความสัมพันธ์ของสมาชิก ที่เป็นไปตามธรรมชาติของกลุ่มที่มีความเข้าใจ และความจริงใจเป็นพื้นฐาน

2. **ความชัดเจนของเป้าหมาย** การมีเป้าหมายที่ชัดเจนของเครือข่าย สะท้อนให้เห็นความเป็นเอกภาพ ทางความคิดเห็น ในเครือข่ายเป็นเบื้องต้น ก่อนที่จะนำไปสู่เอกภาพในการดำเนินกิจกรรม ของเครือข่าย ดังนั้น ความชัดเจนของเป้าหมาย ซึ่งมาจากความคิดเห็นของมวลหมู่สมาชิก จึงสะท้อนถึงความเข้มแข็งของเครือข่าย ไปด้วยในตัว นอกจากนี้ การมีเป้าหมายที่เครือข่ายต้องการบรรลุชัดเจน ก็จะเป็นเสมือนเข็มทิศนำทาง ให้สมาชิกในเครือข่าย ได้เข้าใจตรงกัน และเดินไปในทิศทางเดียวกัน โดยไม่หลงใช้เวลา และทรัพยากร กับภารกิจที่ไม่สอดคล้องกับเป้าหมายของเครือข่าย

3. **กระบวนการเสนอความคิดเห็น และตัดสินใจ** ด้วยเหตุผลที่ว่า เครือข่าย ต้องมีความเป็นประชาธิปไตย ซึ่งจะแสดงออกให้ปรากฏได้อย่างชัดเจน ในวาระที่จะต้องเสนอความคิดเห็น และตัดสินใจ หากเครือข่ายได้ให้โอกาสในการเสนอความคิดเห็น และให้สิทธิในการตัดสินใจแก่สมาชิก อย่างเป็นอิสระเต็มที่แล้ว ย่อมบ่งบอกถึงความเข้มแข็ง ของการเป็นเครือข่าย ในกระบวนการ ที่ต่างไปจากองค์กรที่มีการฝาก อำนาจ สิทธิขาด ในการคิด และตัดสินใจไว้กับ

บุคคลเพียงคนเดียว หรือกับกลุ่มบุคคลในกลุ่มหนึ่ง ที่มีได้แสดงถึงโอกาส และสิทธิของสมาชิกทั้งหมด ผลจากการที่สมาชิกมีส่วนร่วม ในการเสนอความคิดเห็น และตัดสินใจนี้ จะยังเป็นปัจจัยให้เกิดความรู้สึกรับผิดชอบร่วมกัน ของหมู่สมาชิก ที่จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง ต่อการระดมสรรพกำลัง เมื่อเครือข่ายมีความต้องการ

4. **ลักษณะกิจกรรม และความต่อเนื่อง** ที่ผ่านมา อาจพบว่า มีการจัดกิจกรรมที่ระบุว่า เป็นกิจกรรมเครือข่าย โดยที่มีหน่วยงานเจ้าภาพเป็นผู้จัดให้ภาคีสมาชิก ได้มาพบปะกันอยู่ในหลาย ๆ เวที ซึ่งอาจเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างเครือข่าย แต่หลังจากนั้น เครือข่ายที่จะมีความเข้มแข็ง อยู่ได้ด้วยตนเอง จะต้องพยายามพัฒนาไปสู่การคิด และดำเนินกิจกรรมด้วยเครือข่ายเองเป็นหลัก โดยไม่ต้องรอว่า จะมีผู้มาจัดการให้ จึงจะเกิดกิจกรรมของเครือข่ายได้ ซึ่งเป็นลักษณะของการพึ่งพิงภายนอก ที่ไม่ใช่การอยู่ได้ด้วยลักษณะของการพึ่งพิงภายนอก ที่ไม่ใช่การอยู่ได้ด้วยตนเอง นอกจากนี้ ความสม่ำเสมอต่อเนื่องของกิจกรรม ก็เป็นสิ่งที่ช่วยบอกถึงความเข้มแข็ง ของเครือข่ายเข้มแข็งด้วยเช่นกัน

5. **แหล่งของทรัพยากร / ศักยภาพ** トラバใดที่เครือข่ายยังต้องรอคอยผู้รู้ และพึ่งพทรัพยากรจากภายนอก トラバนั้นเครือข่ายก็จะไม่ได้ชื่อว่า อยู่ได้ด้วยตนเอง ดังนั้น การที่เครือข่ายสามารถแสวงหา และดึงศักยภาพ / ทรัพยากร ที่มีอยู่ภายใต้เครือข่ายมาใช้ได้มากเพียงไร ความเข้มแข็งของเครือข่ายก็เพิ่มมากขึ้นเท่านั้น เพราะการกระทำเช่นนั้นนอกจากแสดงถึงการพึ่งพาตนเองได้แล้ว จะยังเป็นการเพิ่มคุณค่าให้กับสิ่งที่สมาชิกเป็น และที่เครือข่ายมีอยู่ อย่างแท้จริง อย่างไรก็ตาม ควรเข้าใจตรงกันว่า การแสวงหาศักยภาพ / ทรัพยากรจากภายในนี้ มิได้หมายความว่า เครือข่ายจะปฏิเสธการสนับสนุนจากภายนอก โดยสิ้นเชิง เพียงแต่ให้สมาชิกทุกคนตระหนักว่า เครือข่ายต้องมุ่งพึ่งพาตนเอง ก่อนนี้ถึงการช่วยเหลือจากภายนอก

6. **การเรียนรู้ และนวัตกรรม** แม้ว่าจำนวนของสมาชิกในเครือข่าย จะทำให้เห็นภาพของขนาดเครือข่าย ในเชิงปริมาณ แต่ความเข้มแข็งของเครือข่าย ต้องดูที่คุณภาพประกอบ และเป็นคุณภาพที่มีความหมาย มากกว่าเป็นเพียงการบวกรวมเชิงปริมาณ นั้นหมายถึงว่า ความหลากหลายที่มารวมกันของสมาชิก ควรก่อให้เกิดการเรียนรู้ใหม่ สามารถนำไปสู่การพัฒนา จนเกิดการสร้างสรรค์นวัตกรรมตามมา คุณภาพใหม่ที่เกิดขึ้นนี้ จึงอาจเป็นสิ่งที่เหล่าสมาชิก เกิดเป็นการเรียนรู้ขึ้นในตนเอง อันเป็นผลจากการมีปฏิสัมพันธ์ ในกลุ่ม หรืออาจเป็นผลปรากฏรูปธรรมในกิจกรรม ที่มีพัฒนาการไปเรื่อย ๆ จนกระทั่งถึงการเป็นนวัตกรรมต้นแบบ ให้กับผู้อื่นต่อไป

แนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวกับการเสริมพลังอำนาจ

การพัฒนาอุตสาหกรรม ส่งผลกระทบต่อชุมชนทั้งในทางเศรษฐกิจ สังคม และ โดยเฉพาะสิ่งแวดล้อม ชุมชนที่อยู่อาศัยบริเวณรอบนิคมอุตสาหกรรมเกิดการเรียกร้องสิทธิความเป็นอยู่ของตนต่อภาครัฐเพื่อให้กลุ่มโรงงานอุตสาหกรรมดำเนินกิจกรรมโดยคำนึงปัญหาสิ่งแวดล้อมอย่างจริงจัง ซึ่งในการเรียกร้องสิทธิดังกล่าวหากกระทำในระดับปัจเจกชน ย่อมขาดพลังในการเรียกร้อง ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีการเสริมพลังอำนาจ หรือที่เรียกว่า “Empowerment” ให้กับชุมชน ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวกับการเสริมอำนาจ โดยนำเสนอ ดังนี้

ความหมายของการเสริมพลังอำนาจ

วิชัย ชูจิต (2550) ได้ให้ความหมาย และที่มาของการเสริมพลังอำนาจไว้ว่า การสร้างเสริมพลังอำนาจ(Empowerment) มาจากภาษาลาตินว่า “potere” ที่แปลว่า มีความสามารถ em เป็นคำนำหน้าทีแปลว่า เป็นสาเหตุให้ หรือ ทำให้เกิดด้วย ซึ่งตามความหมายของ em เป็นการสะท้อนความหมายของ “กระบวนการ” คำต่อท้าย “ment” หมายถึง “ผลลัพธ์ที่ชัดเจนเป็นรูปธรรม สิ่งของ หรือ การกระทำที่เกิดขึ้น” ดังนั้น Empowerment นำหมายถึง กระบวนการที่สะท้อนให้เห็นความสามารถของบุคคลในการที่จะดึงสิ่งที่มีอยู่ภายในตัวเองในการควบคุม จัดการสร้างอิทธิพลกับตนเอง และ สังคมรอบข้างอันจะส่งผลเป็นรูปธรรมต่อชีวิตตนเอง

นอกจากนี้แล้ว วิชัย ชูจิต ได้เสนอข้อมูลเพิ่มเติมว่า ในสาขาจิตวิทยาสังคม ได้นิยาม **การสร้างเสริมพลังอำนาจ** ไว้ว่า คือการมุ่งที่สร้างเสริมความเป็นไปได้ของบุคคลในการที่จะควบคุมชีวิตตนเอง **อำนาจ** หมายถึง ความสามารถในการทำนาย ควบคุม และมีส่วนร่วมกับสังคมแวดล้อมแล้วทำให้เกิดผลเป็นรูปธรรมขึ้น ดังนั้นการสร้างเสริมพลังอำนาจ หมายถึง กระบวนการที่เอื้อให้บุคคล และ ชุมชนมีอำนาจที่จะนำเอาอำนาจไปดำเนินการต่อเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงชีวิตและสิ่งแวดล้อม การทำงานในเรื่องของอำนาจ อาจแบ่งได้หลายแบบ เช่น การมีอำนาจเหนือ การมีอำนาจโดยการมอบหมาย และการมีอำนาจโดยการกระทำ ดังนั้นในการทำงาน สาธารณสุข เราน่าที่จะทำงานร่วมกันแบบเป็นหุ้นส่วน (Partnership) มากกว่า การใช้อำนาจเหนือกว่าหรือแบบมอบหมายเพราะทั้งสองวิธีขาดการส่งเสริมความรู้สึกการเป็นอิสระและการเรียนรู้ในศักยภาพตนเอง

เมืองทอง เขมมณี (2550) ได้นิยามการเสริมพลังอำนาจ ไว้ดังนี้

EMPOWERMENT หมายความว่า การให้อำนาจ การให้ความสามารถ การทำให้สามารถ การอนุญาต หรือการเปิดโอกาสให้

INFLUENCE หมายความว่า อำนาจชักจูง อำนาจบังคับ อำนาจวาสนา หรืออิทธิพล ซึ่งเกิดขึ้นเมื่อบุคคลคนหนึ่ง หรือกลุ่มหนึ่ง ทำให้มีผลกระทบต่อกระเทือน ต่อการที่บุคคลอื่น หรือกลุ่มอื่นคิด หรือทำสิ่งหนึ่งสิ่งใด

POWER หมายความว่า กำลัง ความสามารถ หรืออำนาจ ซึ่งเป็นศักยภาพ ที่บุคคลคนหนึ่ง หรือกลุ่มหนึ่งมีอิทธิพลต่อบุคคลอื่น หรือกลุ่มอื่น หรือทำสิ่งหนึ่งสิ่งใด

AUTHORITY หมายความว่า อำนาจบังคับบัญชา เป็นอำนาจพิเศษชนิดหนึ่ง ซึ่งให้แก่บุคคลหนึ่ง หรือกลุ่มหนึ่งอย่างเป็นทางการ เพราะตำแหน่งหน้าที่ หรือบทบาท ซึ่งมีอยู่ในองค์การแห่งนั้น เช่น ผู้จัดการ มีอำนาจบังคับบัญชาฝ่ายต่าง ๆ ในองค์การ หรือคณะกรรมการบริหาร มีอำนาจบังคับบัญชา ที่จะตัดสินใจเรื่องบางอย่าง ให้องค์การแห่งนั้น

ประเภทของการเสริมพลังอำนาจ

เมืองทอง เขมมณี (2550) ได้จำแนกประเภทของการเสริมพลังอำนาจไว้ 2 ประเภท คือ

1. PSYCHOLOGICAL EMPOWERMENT ซึ่งมีความหมายดังต่อไปนี้ คือ

1.1 เป็นเรื่องเกี่ยวกับ การทำให้เกิดความรู้สึกที่แตกต่าง เกี่ยวกับตัวเอง เช่น คนที่เกิดมาเป็นคนพิการ สามารถทำตัวให้รู้สึกมีคุณค่าได้

1.2 เป็นเรื่องเกี่ยวกับความรู้สึกมีคุณค่าในตัวเอง และสามารถกำหนดพรหมลิขิตของตนได้ เช่น เพลงที่ว่า เข้าขอลิขิตชีวิตตัวเอง ไม่เกรงฟ้าดิน เป็นต้น

1.3 เป็นความรู้สึกอิสระที่เกิดขึ้นภายในตัวเอง ทำให้สามารถใช้ทรัพยากรของตนเอง หรือแสดงความรู้สึกอย่างจริงใจได้ เมื่อคนรู้สึกได้รับอำนาจ จะรู้สึกมีชีวิตชีวา และมีความรับผิดชอบ และมีอิสระ ที่จะเลือกสิ่งต่าง ๆ ด้วยตนเองได้

2. STRUCTURAL EMPOWERMENT ซึ่งมีความหมายดังต่อไปนี้ คือ เป็นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอำนาจอย่างแท้จริง โดยเกิดเป็นฝ่ายตรงข้าม ที่มีปรัชญาทางสังคม และการเมืองที่แตกต่างกัน

อย่างไรก็ตาม ลักษณะของ EMPOWERMENT ทั้ง 2 ประเภทนี้ จะสัมพันธ์กัน เพราะถ้าเราไม่มีความรู้สึกที่ตัวเรามีคุณค่า มีความมั่นใจในความรู้ความสามารถของตนแล้ว ก็ย่อมไม่อาจจะได้รับประโยชน์ จากการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างอำนาจเลย นอกจากนี้ EMPOWERMENT ยังอาจแยกได้อีกลักษณะคือ

1. INDIVIDUAL EMPOWERMENT COLLECTIVE EMPOWERMENT ส่วนใหญ่ ความนึกถึงการให้อำนาจคนแต่ละคน ให้สามารถควบคุมชีวิตของตน เพื่อเลือกสิ่งต่าง ๆ

เองไว้ และมีทรัพยากร ที่จะช่วยให้ได้สิ่งที่เลือกนั้น แต่มีการมองอีกด้วยคือทรัพยากร สิทธิ และการควบคุม สามารถทำโดยกลุ่มได้ เช่น กลุ่มคนพิการ สมาชิกขององค์กรต่าง ๆ เป็นต้น

2. INTERNAL EMPOWERMENT EXTERNAL EMPOWERMENT คนบางกลุ่ม จะสนใจเกี่ยวกับการกระจายสถานะ และอิทธิพลภายในองค์กร ซึ่งในลักษณะนี้ EMPOWERMENT คือ การขอความร่วมมือ จากความสามารถความเฉลียวฉลาด และความกระตือรือร้น ของคนในองค์กร โดยให้ทุกคนมีส่วนร่วม ในด้านต่าง ๆ

ทฤษฎีกระบวนการเสริมพลังอำนาจชุมชน

Keiffer (อ้างถึงใน วิชัย ชูจิต, 2550) ได้สะท้อนการสร้างกระบวนการเสริมพลังอำนาจชุมชน จากผลการทดลองสร้างพลังอำนาจในระดับบุคคลของเขา และสรุปไว้ว่าต้องทำงานเป็นกระบวนการแบบมีส่วนร่วมที่ขับเคลื่อนให้บุคคลเข้าสู่การเปลี่ยนแปลง 4 ระยะ

1. ระยะการเข้าถึงตนเองและสังคม (era of entry) คือการรู้จักตนเอง บุคลิกภาพ ความสามารถและรู้จักสิ่งแวดล้อม สังคม
2. ระยะความก้าวหน้า (era of advancement) คือเริ่มมีและเห็นความสัมพันธ์ของตนเองกับสังคมในเชิงวิเคราะห์
3. ระยะการเชื่อมต่อ (era of incorporate) คือ เริ่มมีกลยุทธ์ กลวิธีในการอยู่ร่วมกับสังคม
4. ระยะความมุ่งมั่น (era of commitment) คือ เริ่มมีการผสมผสานวิถีชีวิตตนเองเข้ากับสังคมอย่างมีจุดมุ่งหมาย

Keiffer ได้อธิบายว่ามีสาระสำคัญอยู่ 2 ประการในการเคลื่อนตัวใน 4 ระยะข้างต้น คือ

1. การกิดการสนทนาที่เป็นรูปธรรมสร้างสรรค์ วิเคราะห์ วิจาร์ณ
2. การเกิดความขัดแย้งและมองเห็นแนวทางการพัฒนาให้ก้าวหน้าได้ต้องมี 3 กิจกรรมหลักที่เกิดขึ้นแบบสัมพันธ์เชื่อมต่อกัน คือ
 - 2.1 การพัฒนามุมมองที่มีต่อตนเองในทางบวก
 - 2.2 การพัฒนามุมมองเชิงวิเคราะห์วิจาร์ณต่อสิ่งแวดล้อมรอบตัว
 - 2.3 การเชื่อมโยงทรัพยากรและศักยภาพของบุคคลและสังคมเข้าด้วยกันในกิจกรรมทางสังคมการเมือง

Swift และ Levin (1987, อ้างถึงใน วิชัย ชูจิต, 2550) ได้แยกแยะ สิ่งที่ต้องเกิดขึ้นในแต่ละระดับของกิจกรรมหลักคือ ระดับที่ 1 คือ การรับรู้และวิเคราะห์ภาวะไร้อำนาจของตนเอง

อย่างจริงจังระดับที่ 2 คือ การรับรู้ภาวะของการไม่เสมอภาคในสังคม โดยการสร้างสรรค์กับคนในสังคมและรู้จักคนที่มีมุมมองคล้ายกัน ระดับที่ 3 คือ การที่กลุ่มคนที่มีความรู้สึกคล้ายกัน มาทำกิจกรรมที่เป็นรูปธรรมจนเป็นการลดความไม่เท่าเทียมในสังคมลงได้

แหล่งอำนาจ

การที่จะให้อำนาจแก่ผู้อื่น หรือ EMPOWERMENT ควรต้องทราบว่า แหล่งของอำนาจ หรือฐานของอำนาจ มีอะไรบ้าง ดังต่อไปนี้คือ (เมืองทอง เขมมณี, 2550)

1. อำนาจที่เกิดจากตำแหน่ง หรือหน้าที่ ซึ่งเป็นอำนาจ ที่ให้กับบุคคล หรือกลุ่มตามตำแหน่ง หรือหน้าที่ ที่มีอยู่ ซึ่งอำนาจแบบนี้ จะหมดสิ้นไป เมื่อพ้นจากตำแหน่ง หรือหน้าที่นั้นแล้ว

2. อำนาจที่เกิดจาก การควบคุมทรัพยากรต่าง ๆ เช่น การที่มีเงิน มีบุคลากร มีวัสดุ มีเทคโนโลยี มีลูกค้า ซึ่งถ้ามีมาก หรือมีทรัพยากรที่สำคัญ และหายาก จะยิ่งทำให้มีอำนาจมากขึ้น

3. อำนาจที่เกิดจาก ความสัมพันธ์ทางสังคม เช่น การมีเพื่อน การรู้จักคน การเป็นสมาชิกสมาคมวิชาชีพ ซึ่งเป็นวิธีการหนึ่ง ที่จะสร้างเครือข่าย อันจะทำให้เกิดอำนาจ

4. อำนาจที่เกิดจาก ความเชี่ยวชาญ ซึ่งอาจจำแนกได้เป็น ความเชี่ยวชาญด้านวิชาการ หรือด้านเทคนิค ซึ่งเป็นที่ยอมรับ ในหมู่นักวิชาการ หรือวิชาชีพ และความเชี่ยวชาญ ด้านวิธีการ หรือด้านกระบวนการ ซึ่งมักเป็นที่ยอมรับ ในหมู่ผู้จัดการ หรือผู้บริหาร ทั้งนี้อำนาจเช่นนี้ จะเกิดจากผลงาน ที่ได้กระทำไปแล้วในอดีต

5. อำนาจหน้าที่ที่เกิดจาก การมีข้อมูล ซึ่งทำให้สามารถควบคุมบริหารองค์การได้ ถ้าหากมีข้อมูลที่ดี เชื่อถือได้ และถูกต้อง ซึ่งจะต้องมีความเชี่ยวชาญเป็นพิเศษ ที่จะพิจารณาเลือกได้ว่า ข้อมูลใดเกี่ยวข้อง และสำคัญต่อการทำงานในองค์การ

6. อำนาจที่เกิดจากคุณสมบัติ หรือบุคลิกลักษณะส่วนตัว เช่นความสามารถ ความมั่นใจในตัวเอง ความน่าเชื่อถือ ความมีเสน่ห์ ความเป็นผู้มีวิาทศิลป์ดี ความเป็นผู้มีมนุษยสัมพันธ์ดีเหล่านี้ เป็นต้น ซึ่งทำให้คนผู้นั้น มีความสามารถพิเศษ ที่อาจฝึกฝนให้มีในตนได้ด้วย

กล่าวโดยสรุป การสร้างพลังอำนาจ เป็นกระบวนการไม่ใช่กิจกรรมอย่างที่ใช้กันอยู่ แนวคิดนี้มีความทันสมัยของแนวคิดในเชิงพฤติกรรมศาสตร์ อยู่ที่การมองการเปลี่ยนแปลงในสองระดับ คือ บุคคล และ องค์การหรือสังคม นอกจากนี้การให้อำนาจ จะต้องมีความเข้าใจ ถึงคำที่เกี่ยวข้อง ได้นำอำนาจ หน้าที่ และอิทธิพล ความสัมพันธ์กันระหว่างการใช้อำนาจด้านจิตใจ และการให้อำนาจด้านโครงสร้างอีกด้วย

เอกสารทางวิชาการ และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาพบว่า มีนักวิชาการหลายท่านที่ได้ทำการศึกษาในประเด็นที่เกี่ยวข้อง โดยผู้วิจัยนำเสนอตามลำดับดังนี้

พีระ รัตนวิจิตร (2536, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่องผลกระทบของการพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออกที่มีต่อพฤติกรรมบริโภคของครอบครัว กรณีเทศบาลตำบลมาบตาพุด จังหวัดระยอง ผลการวิจัยพบว่า การพัฒนาอุตสาหกรรมทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างพื้นฐานทางกายภาพ และโครงสร้างพื้นฐานทางสังคม ซึ่งมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคม นอกจากนี้ยังพบว่าเครื่องใช้วัดทั้ง 6 ด้าน ที่ใช้สร้างชนชั้นทางสังคม ได้แก่ ปัจจัยด้านการศึกษา อาชีพ รายได้ พื้นที่ที่อาศัยอยู่ สภาพบ้านเรือนและเครื่องใช้ในบ้านนั้น ปัจจัยด้านการศึกษามีแนวโน้มค่าทำนายพฤติกรรมการบริโภคได้ดีที่สุด

สมชัย สายสุขสวัสดิ์ (2537, บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่องผลกระทบของการพัฒนาอุตสาหกรรมชายฝั่งตะวันออกต่อการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตเพื่อศึกษาถึงการปรับตัวเพื่อการดำรงชีวิตของชุมชนชาวมาบตาพุด อันเนื่องมาจากผลกระทบของการพัฒนาอุตสาหกรรมชายฝั่งตะวันออก ด้วยการพิจารณาจากสภาพแวดล้อมของชุมชน ผลการศึกษาพบว่า การที่ชุมชนมาบตาพุดตั้งอยู่ใกล้นิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด ประกอบกับปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ ระดับการศึกษา ลักษณะการใช้ประโยชน์จากที่ดิน รายได้และภาวะหนี้สินของชาวมาบตาพุด มีผลต่อชาวมาบตาพุดในการปรับตัวเพื่อการดำรงชีวิตที่อยู่รอด โดยปัจจุบันชาวมาบตาพุดส่วนมากประกอบอาชีพนอกภาคเกษตรกรรม ซึ่งมีผลถึงการเห็นความสำคัญของการศึกษาที่เป็นตัวกำหนดหนึ่งในการเลือก ประกอบอาชีพและมีความปรารถนาต่อรูปแบบครอบครัวของตนเป็นครอบครัวเดี่ยว

กิ่งแก้ว เลล (2539, บทคัดย่อ) ศึกษาผลกระทบของการพัฒนาอุตสาหกรรมกับคุณภาพชีวิต มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงผลกระทบของการพัฒนาอุตสาหกรรมที่มีผลต่อการเพิ่มสูงขึ้นของรายได้ประชาชาติต่อหัว (GNP per capita) และผลกระทบของการพัฒนาอุตสาหกรรมที่มีผลต่อการเพิ่มสูงขึ้นของรายได้ประชาชาติต่อหัว (GNP per capita) ที่มีต่อคุณภาพชีวิตทางด้านสังคมและด้านสิ่งแวดล้อมของประชาชน โดยศึกษาจากข้อมูลภาคตัดขวาง (cross sectional data) ด้านรายได้ สังคม สาธารณสุข และสิ่งแวดล้อมของประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกที่มีประชากรมากกว่า 1 ล้านคน จำนวน 125 ประเทศ ผลการศึกษาได้ข้อสรุปว่า การพัฒนาประเทศโดยการส่งเสริมการพัฒนาภาคอุตสาหกรรม เป็นอีกทางเลือกหนึ่งที่จะทำให้ประเทศมีการพัฒนาทั้งในด้านปริมาณและด้านคุณภาพไปพร้อม ๆ กัน กล่าวคือ ประชาชนจะมีรายได้ประชาชาติต่อหัวสูงขึ้น และในขณะเดียวกันก็จะมีคุณภาพชีวิตทั้งในด้านสังคมและสิ่งแวดล้อมดีขึ้นด้วย

กฤษฎณ์ ปาลสุทธิ (2540, น. 2) นายแพทย์ของสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดระยอง ได้เคยทำการศึกษาปัญหามลภาวะสิ่งแวดล้อมที่ชุมชนมาบตาพุดไว้เมื่อปี พ.ศ. 2540 โดยผลของการศึกษาในครั้งนั้นมีประเด็นที่กล่าวถึงดังนี้

ลักษณะของกลิ่นที่ประชาชนได้รับสัมผัส พบว่าจะมีหลายลักษณะ เช่น คล้ายไอน้ำมัน กลิ่นคล้ายกำมะถัน กลิ่นเหม็นเหียน กลิ่นคล้ายกรดน้ำส้ม กลิ่นคล้ายก๊าซหุงต้ม กลิ่นคล้ายฝรั่งสุก ซึ่งถ้าจัดแบ่งกลุ่มตามผลกระทบต่อสุขภาพของประชาชนก็สามารถจัดกลุ่มลักษณะกลิ่นได้เป็น 2 กลุ่มคือ

1. กลุ่มที่ก่อให้เกิดการระคายเคือง คือเมื่อได้รับสัมผัสแล้วมีอาการแสบตา แสบจมูก หายใจลำบาก แสบคันผิวหนัง สารเคมีในกลุ่มนี้ได้แก่

- Noxious Gas, SO₂, NO_x
- Strong Acid, Alkaline

2. กลุ่มที่มีผลต่อระบบประสาทส่วนกลาง เมื่อได้รับกลิ่นจะมีอาการวิงเวียนศีรษะ มึนศีรษะ ปวดศีรษะ และอาจเกิดผลกระทบต่อสุขภาพในระยะยาว สารเคมีในกลุ่มนี้ได้แก่

- Polycyclic Aromatic Hydrocarbons
- Hydrocarbons
- Halogenated Hydrocarbons

สาเหตุของปัญหา มาจาก

1. การจัดผังเมืองโดยการจัดผังเมืองของส่วนที่เป็นนิคมอุตสาหกรรมและส่วนที่อยู่อาศัยไม่มีการแบ่งเขตกันชน (buffer zone) ระหว่างโรงงานและชุมชนที่ชัดเจนและกว้างพอ ดังนั้นหากโรงงานมีเหตุขัดข้องสารเคมีจะกระจายสู่ชุมชนโดยตรง

2. ปัญหาเมื่อเริ่มดำเนินการผลิต, กำลังดำเนินการผลิตและซ่อมบำรุง โดย

- เมื่อเริ่มดำเนินการผลิต โรงงานจะมีการทดสอบเครื่องมือ ในช่วงนี้จะมีการลองผิดลองถูกกับเครื่องมือ ดังนั้นจึงมีการปล่อยมลพิษออกมามากกว่าปกติ

- ในขณะที่ดำเนินการผลิต จะมีการปล่อยมลพิษออกทางท่อระบาย กลิ่นจากระบบบำบัดน้ำเสีย นอกจากนี้อาจมีการหลุดรั่วของสารเคมีจากสถานที่จัดเก็บ ท่อส่งสารเคมี และหากเกิดกรณีขัดข้องฉุกเฉิน เช่น ไฟฟ้าดับ ก็จะมีการส่งสารเคมีไปเผาที่หอเผา (flare) ซึ่งหากมีการเผาไหม้ไม่สมบูรณ์ก็จะเกิดเป็นเขม่าควันดำ

- การซ่อมบำรุง ซึ่งจะเป็นการเปิดระบบการผลิตจากระบบปิดเป็นระบบเปิด ดังนั้นสารเคมีที่ค้างอยู่ในขบวนการผลิตก็จะหลุดออกสู่สิ่งแวดล้อม

พื้นที่ที่ได้รับผลกระทบ จากปัญหามลภาวะสิ่งแวดล้อม จากโรงงานอุตสาหกรรม แบ่งได้เป็น 2 พื้นที่ คือ

1. พื้นที่บริเวณตั้งแต่ทิศตะวันออกเฉียงใต้ ถึงทิศเหนือของการนิคมฯ ได้แก่ ชุมชน วัดตากวน ชุมชนโสภณ ชุมชนชอยร่วมพัฒนา ชุมชนคลองน้ำหนู ชุมชนกรอกยายชา ชุมชนตลาด มาบตาพุด ชุมชนวัดโชดหิน ซึ่งจะได้รับปัญหามลภาวะทางกลิ่นที่ไม่พึงประสงค์จากโรงงานที่อยู่ ติดกับชุมชนเช่น โรงกลั่นน้ำมันสตาร์ บริษัททุนเท็กซีปโตรเคมี โรงกลั่นน้ำมันระยอง บริษัทปุ๋ย แห่งชาติ บริษัทไทยชินก

2. พื้นที่บริเวณตะวันตกของการนิคมฯ ได้แก่ชุมชนหนองแพบ โรงพยาบาลมาบตา พุด ซึ่งได้รับปัญหามลภาวะทางกลิ่นที่ไม่พึงประสงค์จากบริษัทเจนโก้

ช่วงเวลาที่ได้รับมลภาวะ การได้รับมลภาวะทางอากาศของชุมชนมาบตาพุด จาก การรับเรื่องร้องเรียนพบว่าทิศทางลมจะมีผลต่อการได้รับกลิ่นมากคือ

1. เดือนมิถุนายน - กันยายน ซึ่งเป็นลมตะวันตกเฉียงใต้ ก็จะพัดเอากลิ่นต่าง ๆ จากโรงงานอุตสาหกรรมเข้าสู่ชุมชนบริเวณตั้งแต่ชุมชนที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ถึงเหนือ ของการนิคม

2. เดือนตุลาคม - มกราคม ซึ่งเป็นลมตะวันออกเฉียงเหนือพัดมา บริเวณที่ได้รับ ผลกระทบคือชุมชนทิศตะวันออกของการนิคม ได้แก่โรงพยาบาลมาบตาพุด ชุมชนหนองแพบ

หอการค้าจังหวัดระยอง (2543, น. 41) ได้สรุปผลกระทบจากโครงการพัฒนาพื้นที่ ชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกไว้เมื่อปี 2540 ว่าโครงการดังกล่าวจะทำให้สภาพเศรษฐกิจชุมชน สังคมและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วทั้ง ทางด้านจุลภาค และมหภาค จากสาเหตุดังกล่าวทำให้สภาพสังคมเดิมไม่สามารถรองรับได้ ซึ่งจะ ก่อให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม การขาดแคลนบริการด้านสังคม และคุณภาพชีวิตของ ประชาชน

กรมควบคุมมลพิษ (2543, อ้างถึงใน พงษ์พิพัฒน์ โสนางรอง, 2544, น. 36) โดย นำเสนอรายงานไว้ว่า คุณภาพอากาศในประเทศไทย จากการตรวจวัดตั้งแต่เดือน มกราคม - พฤศจิกายน 2542 พบว่า ฝุ่นละอองยังคงเป็นปัญหาที่สำคัญเหมือนทุก ๆ ปีผ่านมา แต่ระดับ ความรุนแรงได้ลดน้อยลง เมื่อเปรียบเทียบระหว่างปี 2542 และ 2541 พบว่าสถานการณ์คุณภาพ อากาศ ในปี 2542 ดีกว่า 2541 โดยมีปริมาณสารมลพิษน้อยกว่า และคาดว่าในปีสหัสวรรษหน้า แนวโน้มความรุนแรงของปัญหามลพิษทางอากาศจะลดน้อยลงอีก ส่วนปัญหามลพิษทางน้ำและ ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรทางน้ำบริเวณชายฝั่งทะเลของประเทศในปัจจุบันยังคงมีปัญหายุ่

บ้างในบางพื้นที่ โดยจากการสำรวจคุณภาพน้ำทะเลชายฝั่งทะเลของประเทศในปัจจุบันยังคงมี ปัญหาอยู่บ้างในบางพื้นที่ โดยจากการสำรวจคุณภาพน้ำทะเลชายฝั่งในปี 2542 จำนวน 2 ครั้ง ๗ ละ 218 สถานีใน 23 จังหวัด ติดชายฝั่งทะเล ทั้งในช่วงฤดูแล้ง และฤดูฝนที่ระยะ 100 และ 500 เมตรจากชายฝั่ง พบว่าคุณภาพของน้ำทะเลชายฝั่งบริเวณอ่าวไทย และฝั่งทะเลอันดามันมี แนวโน้มดีขึ้นกว่าปีที่ผ่านมา ๗ มา แต่สำหรับด้าน สารเคมีอันตรายได้ถูกนำเข้ามาใช้ในด้านต่าง ๆ มากขึ้น ส่งผลให้เกิดการแพร่กระจายของสารอันตรายสู่สิ่งแวดล้อม เข้าสู่ห่วงโซ่อาหาร และส่งผลกระทบต่อสุขภาพ โดยหน่วยงานต่าง ๆ ได้ดำเนินการป้องกัน และแก้ไขปัญหาสารอันตรายอยู่ อย่างต่อเนื่อง และการคาดการณ์จำนวนนำเข้าของสารเคมีในประเทศไทยในสหัสวรรษหน้า จะ ยังคงมีปริมาณเพิ่มสูงขึ้นจาก การขยายตัวของภาคอุตสาหกรรม โดยมีแนวโน้มว่าการนำเข้าและ การผลิตวัตถุอันตราย เคมีภัณฑ์ สารเคมีในอีก 10 ปีข้างหน้าจะเพิ่มสูงขึ้น โดยแต่ละปีจะเพิ่มขึ้น เฉลี่ยร้อยละ 11 และเมื่อเปรียบเทียบกับตัวเลขในปี 2540 มีปริมาณการใช้ในประเทศสูงขึ้น โดยเฉพาะสารเคมีที่เป็นวัตถุอันตรายในการผลิตในโรงงานอุตสาหกรรม และสารเคมีป้องกันกำจัด ศัตรูพืช ดังนั้นแนวโน้มของปัญหาที่คาดว่าจะทวีความรุนแรงมากขึ้นจะมีลักษณะดังนี้

1. จะมีความรุนแรงและผลกระทบต่อชีวิต ทรัพย์สิน และสิ่งแวดล้อมอันเนื่องมาจากเกิด อุบัติภัยร้ายแรงจากสารอันตราย
2. จำนวนผู้เจ็บป่วยจากการใช้สารเคมีป้องกันการกำจัดศัตรูพืชและสัตว์ทั่ว ประเทศเพิ่มสูงขึ้น
3. ปริมาณการตกค้างของสารเคมีป้องกันการกำจัดศัตรูพืช และสารอันตราย โดยเฉพาะกลุ่มสารอินทรีย์ (organic chemical substances) ที่มีความเป็นพิษสูง คงทนและ เคลื่อนย้ายในสิ่งแวดล้อมตรวจพบได้ทั่วไปในสิ่งแวดล้อมอันเนื่องจากการพัฒนาการเกษตร จะ เปลี่ยนไปในลักษณะการผลิตพืชน้อยชนิดลงในพื้นที่กว้างขวางและต้องการผลผลิตในปริมาณที่ สูงขึ้น ตลอดจนการขาดแคลนเทคโนโลยีในการกำจัดสารเคมีกลุ่มสารอินทรีย์ที่มีการใช้ใน ผลิตภัณฑ์สิ่งทอ (textile and clothing) และผลิตภัณฑ์อิเล็กทรอนิกส์

พงษ์พิพัฒน์ โสณางรอง (2544, บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ผลกระทบของ อุตสาหกรรมต่อความเป็นอยู่ของชาวเทศบาลตำบลมาบตาพุด พบว่า แต่เดิมชาวมาบตาพุดมีวิถี ชีวิตที่เรียบง่าย ทำอาชีพเกษตรกรรม และชาวประมงชายฝั่ง แต่หลังจากที่มีอุตสาหกรรมเข้ามาตั้ง แล้วทำให้วิถีชีวิตเปลี่ยนไปอย่างเห็นได้ชัด ที่ดินทำกินและอาชีพดั้งเดิมหายไป เพราะความ ต้องการที่ดินเพื่อสร้างโรงงานอุตสาหกรรมและมลพิษจากโรงงานฯ บางส่วนต้องไปรับจ้าง บางส่วนทำการค้าขาย มีชาวมาบตาพุดที่มีการศึกษาสูงและเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่สามารถเข้า

ทำงานกับโรงงานอุตสาหกรรมได้ การพัฒนาอุตสาหกรรมจะเกิดผลกระทบที่ดีในด้านเศรษฐกิจโดยรวมของมาบตาพุด แต่พบว่าชาวมาบตาพุดที่ไม่สามารถหาประโยชน์จากอุตสาหกรรมทั้งทางตรงและทางอ้อมจะต้องรับภาระในอัตราค่าครองชีพที่สูงขึ้น นอกจากนี้แล้วในเขตมาบตาพุดยังมีแรงงานอพยพเข้ามาจำนวนมาก แต่ส่วนใหญ่จะเป็นประชากรแฝง และมีปัญหาทางด้านการศึกษาเล็กน้อย ยาเสพติด และการจราจร ที่สำคัญที่สุดคือ สิ่งแวดล้อมของมาบตาพุดในปัจจุบันเป็นปัญหาที่รุนแรงที่สุดทั้งปัญหาจากกลิ่น น้ำ และเสียง นอกจากนี้แล้วได้เสนอแนวทางแก้ไขไว้ว่า ในระยะสั้นรัฐบาลควรดูแลเรื่องสิ่งแวดล้อมอย่างใกล้ชิด ควรมีการตรวจสอบข้อเท็จจริงว่าปัจจุบันโรงงานใดที่เป็นผู้ปล่อยสารพิษ โดยให้มีการทำการตรวจสอบอย่างโปร่งใส รวมทั้งเอาใจใส่ต่อสังคมในเรื่องของการควบคุมสถานเริงรมย์ต่าง ๆ และสนับสนุนการรวมตัวของชุมชน ส่วนในระยะยาวรัฐบาลควรที่ส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการป้องกัน และกำจัดปัญหาสิ่งแวดล้อมให้มากขึ้น โดยให้ความรู้ความเข้าใจในเรื่องสิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ อีกทั้งใช้นโยบายการจัดเก็บภาษีโรงงานที่เป็นผู้ก่อมลภาวะ และผลักดันให้โรงงานทุกโรงเข้าสู่ระบบควบคุมมาตรฐานสิ่งแวดล้อม ISO 14000

สมพร ธงศรี (2542, บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมของผู้นำอาสาพัฒนาชุมชน (ผู้นำอช.) ในการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนในจังหวัดพื้นที่ความรับผิดชอบของศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการพัฒนาชุมชนเขตที่ 3 ผลการศึกษาพบว่า

1. ผู้นำ อช. กลุ่มตัวอย่างมีสัดส่วนระหว่างเพศชาย และเพศหญิง ใกล้เคียงกันอายุเฉลี่ยเท่ากับ 39.75 ปี ส่วนใหญ่มีอายุน้อยกว่า 40 ปี จบการศึกษาระดับชั้นมัธยมศึกษา มีรายได้ของครอบครัวเฉลี่ยต่อคนต่อปี ต่ำกว่าเกณฑ์ จปฐ. คือ ไม่เกิน 20,000 บาท มีระยะเวลาการเป็นผู้นำ อช. ไม่เกิน 1 ปี เคยได้รับการฝึกอบรมเกี่ยวกับการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชน และได้รับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนในระดับปานกลาง

2. ความคิดเห็นของผู้นำ อช. ต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนอยู่ในระดับสูงมาก

3. ระดับการมีส่วนร่วมของผู้นำ อช. ในการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนอยู่ในระดับปานกลาง

4. ปัญหา อุปสรรคที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของผู้นำ อช. ในการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนที่สำคัญ ได้แก่ ประชาชนไม่ให้ความสำคัญ และความร่วมมือในการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชน ขาดงบประมาณ วัสดุ อุปกรณ์ เครื่องมือ ความรู้ทางวิชาการ และผู้นำท้องถิ่น ประชาชนไม่ให้ความสำคัญต่อการทำงานของผู้นำ อช. โดยผู้นำ อช. มีข้อเสนอแนะในการจัดการ

สิ่งแวดล้อมชุมชนที่สำคัญ ได้แก่ รัฐสนับสนุน วัสดุ อุปกรณ์ เครื่องมือ ความรู้ทางวิชาการ และงบประมาณในการจัดกิจกรรมรณรงค์ส่งเสริมให้ประชาชนมีความรู้ และจัดกิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมอย่างต่อเนื่อง จริงจัง

5. ผลการทดสอบสมมติฐาน ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของผู้นำ อช. ต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชน ได้แก่ อายุของผู้นำ อช. การได้รับการฝึกอบรมเกี่ยวกับการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชน การได้รับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชน และความคิดเห็นต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชน ส่วนปัจจัย เพศ ระดับการศึกษา ระดับรายได้ของครอบครัว และระยะเวลาการเป็นผู้นำ อช. เป็นปัจจัยที่ไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของผู้นำ อช. ในการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชน

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2543, บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษากระบวนการ และเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อประมวลความรู้ที่จำเป็นสำหรับนักพัฒนาในการทำงานกับชุมชน ผลการศึกษาพบว่า การส่งเสริมการมีส่วนร่วม การเรียนรู้ การสนับสนุน การรวมพลังในการดำเนินกิจกรรมในรูปกลุ่ม องค์กรเครือข่าย การพัฒนาผู้นำ และแม้กระทั่งการติดตามและประเมินผล จัดว่าเป็นกระบวนการเสริมพลังอำนาจแก่กลุ่มชุมชนได้ทั้งสิ้น ทั้งนี้กระบวนการทำงานและเทคนิคในเรื่องต่าง ๆ ดังกล่าวจะต้องมีความเชื่อมโยงกันโดยเริ่มจากการทำงานกับสมาชิกจำนวนน้อยไปหามาก ส่งเสริมการเรียนรู้และฝึกปฏิบัติจากเรื่องง่ายไปยาก และซับซ้อนมากขึ้น มีขอบเขตการวิเคราะห์ที่กว้างขึ้น ส่งเสริมให้ชุมชนมีการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องและนำไปสู่การปฏิบัติ รวมทั้งให้คุณค่าแก่ภูมิปัญญาท้องถิ่น และการสร้างความรู้ใหม่จากประสบการณ์ของชุมชน

การรวมตัวกันของกลุ่ม และองค์กรประชาชนเข้าเป็นเครือข่ายหรือสร้างขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ก็เป็นพัฒนาการของพลังในการเกื้อกูล พลังสร้างสรรค์ นอกจากนี้เครือข่ายในงานพัฒนา มิได้จำกัดอยู่เพียงเครือข่ายองค์กรชุมชน หรือองค์กรประชาชนเท่านั้น หากมีเครือข่ายทางสังคมหรือประชาสังคม ซึ่งอาจเกิดขึ้นจากการรวมตัวระหว่างบุคคลที่มีจิตสำนึกความต้องการ หรือความรู้สึกร่วมในประเด็นสาธารณะโดยที่ไม่ได้รู้จักกัน หรืออยู่ใกล้ชิดกันมาก่อน โดยอาศัยช่องทางการติดต่อสื่อสารผ่านระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ ซึ่งนักพัฒนาจะต้องปรับเปลี่ยนบทบาทและเทคนิควิธีในการทำงานให้สอดคล้องกับพัฒนาการของการรวมกลุ่มในลักษณะและระดับต่าง ๆ ด้วย

ผู้มีบทบาทสำคัญในกระบวนการพัฒนาได้แก่ ผู้นำและชนชั้นนำ จากผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า ผู้นำเป็นผู้ที่สามารถสื่อประสานกับสมาชิกเพื่อร่วมกันดำเนินงานให้บรรลุถึง

ความสำเร็จ นอกจากนี้ ผู้นำและชนชั้นนำมักจะเกี่ยวข้องกับโครงสร้างอำนาจทั้งภายในและภายนอกชุมชน ได้แก่ โครงสร้างอำนาจแบบเครือญาติ ฝักฝ่าย และระบบอุปถัมภ์ และความสัมพันธ์เชิงพึ่งพาระหว่างชาวบ้าน และนายทุนหรือนักการเมือง ดังนั้น ผู้นำอาจเป็นได้ทั้งผู้สร้าง และทำลายความเข้มแข็งของชุมชน

เพชร ชินบุตร (2545, บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่อง พหุสัมพันธ์ขององค์กรในขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม: ศึกษากรณีขบวนการคัดค้านการสร้างโรงไฟฟ้าหินกรูดและบ่อนอก โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์เงื่อนไขสำคัญของพหุสัมพันธ์ขององค์กรที่มีผลต่อการระดมทรัพยากรของกลุ่มชาวบ้านกรูดและบ่อนอกเพื่อคัดค้านโครงการก่อสร้างโรงไฟฟ้าหินกรูดและโรงไฟฟ้าบ่อนอก ตั้งแต่ พ.ศ. 2538 การศึกษานี้ อาศัยระเบียบวิธีการเก็บข้อมูลด้วยการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสำรวจสอบถามผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในขบวนการคัดค้าน นอกจากนี้ มีการใช้ข้อมูลสถิติ และข้อมูลเอกสารประกอบการศึกษาด้วย

ผลการศึกษา พบว่า การคัดค้านโครงการสร้างโรงไฟฟ้าหินกรูดและบ่อนอกนั้นเกิดขึ้นเนื่องจากการตระหนักถึงผลกระทบต่อชุมชนอันเนื่องมาจากการสร้างโรงไฟฟ้าถ่านหิน ซึ่งนำไปสู่เหตุผลต่าง ๆ ในขบวนการคัดค้านโดยผ่านกระบวนการค้นพบความจริงของปัญหาโครงการโรงไฟฟ้าทั้งสองโครงการ เงื่อนไขสำคัญที่ทำให้การต่อสู้มีความเข้มแข็งและประสบความสำเร็จในระดับหนึ่ง คือ ความเชื่อมโยงกัน (linkage) ขององค์กรพันธมิตรในระดับท้องถิ่น ในระดับจังหวัด และในระดับประเทศ องค์กรพันธมิตรมีความสัมพันธ์กันภายในภาคประชาชนอย่างกว้างขวาง ทำให้กลุ่มชาวบ้านกรูดและบ่อนอกสามารถระดมทรัพยากรต่าง ๆ เพื่อเสริมสร้างอำนาจต่อรองให้แก่ตัวเอง อย่างไรก็ตาม บทบาทขององค์กรพันธมิตรนอกท้องถิ่น มีผลแตกต่างกันต่อการระดมทรัพยากรของท้องถิ่นเอง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความเหนียวแน่นของความสัมพันธ์ภายในท้องถิ่นเองเป็นสำคัญ จากการเปรียบเทียบระหว่างความสัมพันธ์ภายในชุมชนบ้านกรูดและชุมชนบ่อนอก พบว่า มีความแตกต่างกันในเรื่องลักษณะของความสัมพันธ์ภายในท้องถิ่น ที่บ่อนอก มีความใกล้ชิดกันระหว่างองค์กร กลุ่ม และเครือข่ายภายในท้องถิ่นมากกว่า ซึ่งทำให้กลุ่มชาวบ้านกรูดสามารถระดมมวลชนได้มากกว่า และเข้าถึงทรัพยากรด้านอำนาจในระดับท้องถิ่นได้มากกว่า ที่บ้านกรูด ความสัมพันธ์ภายในชุมชนมีความแตกแยกกัน ซึ่งทำให้ความสามารถในการระดมมวลชนของกลุ่มชาวบ้านกรูดน้อย อย่างไรก็ตาม กลุ่มชาวบ้านกรูด ได้สร้างความชอบธรรมอย่างมั่นคงโดยการประชาสัมพันธ์เรื่องปัญหาการทุจริตของโครงการ นั่นคือ กลุ่มชาวบ้านกรูดและบ่อนอกมีจุดอ่อนในการระดมทรัพยากรของละด้านกัน ด้านบ้านกรูด มีจุดอ่อนในการระดมทรัพยากรด้านมวลชนและทรัพยากรด้านอำนาจ ด้านบ่อนอก มีจุดอ่อนในการระดมทรัพยากรด้านความชอบ

ธรรม การรวมกันเป็นหนึ่งเดียวระหว่างสองกลุ่ม จึงเป็นวิธีการช่วยเสริมทรัพยากรซึ่งกันและกัน เพื่อแก้ไขจุดอ่อนของแต่ละกลุ่ม

กังสดาล อยู่เย็น (2543, บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่อง พลวัตชุมชนบ้านเป็ดใน ภายใต้แนวความคิดเศรษฐกิจพอเพียง โดย มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพัฒนาการของชุมชนในด้าน เศรษฐกิจ ผลการศึกษาพบว่าพัฒนาการทางด้านเศรษฐกิจของชุมชนบ้านเป็ดในเริ่มจากระบบ เศรษฐกิจแบบดั้งเดิมที่ผลิตเพื่อการบริโภคภายในครัวเรือน ต่อมามีการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตและ รูปแบบการผลิตเพื่อขาย โดยการปลูกพืชเศรษฐกิจ และการสัมปทานป่าไม้ ทำให้เกิดปัญหา สิ่งแวดล้อมในชุมชน สมาชิกส่วนหนึ่งได้มีความพยายามปรับเปลี่ยนวิถีการดำรงชีวิตและรูปแบบ การผลิตตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงด้วยโดยใช้รูปแบบการผลิตแบบเกษตรทางเลือกเข้ามา ปฏิบัติ การบริโภคที่มีความเรียบง่าย โดยคำนึงถึงสุขภาพและ สิ่งแวดล้อม มีการพัฒนาขีด ความสามารถในการเรียนรู้อย่างเท่าทันในความสัมพันธ์กับ บุคคลภายนอก ได้ใช้ความ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชุมชน ในการแบ่งสรรปันส่วนปัจจัยการผลิตให้แก่ญาติพี่น้อง เพื่อนบ้าน และชุมชน การศึกษาได้พบว่าปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อลักษณะเศรษฐกิจพอเพียง ของชุมชนบ้านเป็ดใน คือ ผู้นำ กลุ่มและองค์กร กระบวนการเรียนรู้ ค่านิยม การดำเนินชีวิตด้าน สังคม วัฒนธรรม เทคโนโลยี ภูมิปัญญา ทรัพยากรธรรมชาติ และการดำเนินชีวิตเศรษฐกิจและ ภาวะหนี้สิน ข้อเสนอแนะสำหรับผู้ที่เกี่ยวข้องกับการทำงานในชุมชน คือ ควรมีการพัฒนา ศักยภาพของผู้นำและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนให้มากขึ้น โดยควรส่งเสริมให้มี ความรู้ ทัศนคติที่ชัดเจน โดยเฉพาะเกี่ยวกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อให้การทำงาน ในชุมชนมีประสิทธิภาพ เกิดพลังและเกิดความเข้มแข็ง การพัฒนาควรเปิดโอกาสให้ชาวบ้านเข้า มามีส่วนร่วมเน้นการประสานความร่วมมือและสร้างความเข้าใจอันดีต่อประชาชนในชุมชน โดย มุ่งสนองความต้องการที่แท้จริงของชุมชนและคำนึงถึงฐานทรัพยากรและศักยภาพของชุมชนเป็น สำคัญ

รัตนาวลี จันทนสมิต (2545, บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่อง พฤติกรรมการเปิดรับ ข่าวสารของประชาชน กับความรู้ ความ ตระหนัก และการมีส่วนร่วมในการป้องกันรักษาและการ เฝ้าระวังปัญหามลพิษ เฉพาะมลพิษทางน้ำและทางอากาศของประชาชนในเขตอำเภอเมือง จังหวัดระยอง โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษาวิเคราะห์พฤติกรรมการเปิดรับข่าวสารของประชาชนใน เขตอำเภอเมืองจังหวัดระยองกับ ว่ามีความสัมพันธ์ความรู้ ความตระหนัก และการมีส่วนร่วมใน การป้องกันรักษาและการเฝ้าระวังปัญหามลพิษในท้องถิ่นอย่างไร ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่าง ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิงมากกว่าเพศชาย มีอายุระหว่าง 18-26 ปี มีการศึกษาในระดับอนุปริญญา /

อาชีพศึกษา และไม่มีกลุ่มตัวอย่างที่มีการศึกษาระดับสูงกว่าปริญญาตรี ลักษณะอาชีพที่มีมากที่สุดเป็นนักศึกษา พนักงานบริษัท, ห้างร้าน และค้าขาย มีรายได้น้อยกว่า 5,000 บาท/เดือน ในการเปิดรับข่าวสาร ส่วนใหญ่กลุ่มตัวอย่างมีความถี่และระยะเวลาการเปิดรับข่าวสารทั่วไปจากสื่อโทรทัศน์โทรทัศน์มากที่สุด รองลงมาคือวิทยุ และสื่อหนังสือพิมพ์ การพูดคุยกับบุคคลอื่นในเรื่องทั่ว ๆ ไปพบว่า กลุ่มตัวอย่างพูดคุยกับบุคคลในครอบครัวมากที่สุด รองลงมา พูดคุยกับเพื่อนบ้าน, เพื่อนฝูง และครูอาจารย์ ขณะที่พูดคุยด้วยน้อยที่สุด กับเจ้าหน้าที่อุตสาหกรรมจังหวัด เจ้าหน้าที่สาธารณสุขจังหวัด เจ้าหน้าที่จากองค์กรเอกชน และเจ้าหน้าที่เทศบาล ขณะเดียวกัน การพูดคุยในประเด็นสาธารณะ กลุ่มตัวอย่างก็ยังคงพูดคุยกับบุคคลในครอบครัว และ เพื่อนบ้าน, เพื่อนฝูง เช่นกัน สำหรับพฤติกรรมในการเปิดรับข่าวสารเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและปัญหามลพิษจากสื่อมวลชน พบว่า ในภาพรวมกลุ่มตัวอย่างมีการเปิดรับข่าวสารเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและปัญหามลพิษจากสื่อมวลชนค่อนข้างน้อย โดยเลือกเปิดรับข่าวสารในเรื่องดังกล่าวจากสื่อโทรทัศน์มากที่สุด รองลงมา คือ วิทยุ หนังสือพิมพ์ส่วนกลาง และหนังสือพิมพ์ท้องถิ่น พฤติกรรมการเปิดรับข่าวสารเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและปัญหามลพิษจากสื่อบุคคลการเปิดรับข่าวสารเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและปัญหามลพิษจากสื่อบุคคล พบว่า ในภาพรวมกลุ่มตัวอย่างมีการเปิดรับข่าวสารจากสื่อบุคคลน้อยมาก และพฤติกรรมการเปิดรับข่าวสารเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและปัญหามลพิษจากสื่อเฉพาะพบว่า ในภาพรวมกลุ่มตัวอย่างมีการเปิดรับข่าวสารจากสื่อเฉพาะค่อนข้างน้อย โดยเลือกเปิดรับข่าวสารจากป้ายประกาศ มากที่สุด รองลงมา คือ เอกสารสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ และหอกระจายข่าว เมื่อเปรียบเทียบระดับการเปิดรับข่าวสารเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและปัญหามลพิษจากสื่อรายประเภท พบว่า มีการเปิดรับข่าวสารดังกล่าวจากสื่อมวลชนในระดับปานกลาง และสื่อบุคคล สื่อเฉพาะ ในระดับน้อยมาก และ กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ไม่ได้ติดตามข่าวสารเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมเมื่อชุมชนมีปัญหา ทางด้านการทดสอบสมมติฐานที่ 1 พบว่า คุณลักษณะทางประชากรศาสตร์ของ ประชาชนในเขตอำเภอเมืองจังหวัดระยองที่แตกต่างกันทำให้มีพฤติกรรมการเปิดรับข่าวสารเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและปัญหามลพิษต่างกัน ดังนี้ 1.1 ประชาชนในเขตอำเภอเมือง จังหวัดระยองที่มีเพศแตกต่างกัน จะทำให้พฤติกรรมการสื่อสารในการเปิดรับข่าวสารเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและปัญหามลพิษ ทั้งในภาพรวมและรายประเภทสื่อ ได้แก่ สื่อมวลชน สื่อเฉพาะ และสื่อบุคคล แตกต่างกันอย่างออกไป โดย เพศชาย มีการเปิดรับข่าวสารเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและปัญหามลพิษในชุมชนจากสื่อทุกประเภทมากกว่าเพศหญิง 1.2 ประชาชนในเขตอำเภอเมืองจังหวัดระยองที่มีอายุแตกต่างกัน จะทำให้พฤติกรรมการสื่อสารในการเปิดรับข่าวสารเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและปัญหามลพิษทั้งในภาพรวมและรายประเภทสื่อ ได้แก่ สื่อมวลชน สื่อเฉพาะ และ

สื่อบุคคล แตกต่างกัน 1.3 ประชาชนในเขตอำเภอเมือง จังหวัดระยองที่มีอาชีพ แตกต่างกัน จะมีความถี่ในการเปิดรับข่าวสารเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและปัญหามลพิษทั้งในภาพรวมและรายประเภทสื่อ ได้แก่ สื่อมวลชน สื่อเฉพาะ และสื่อบุคคล แตกต่างกัน 1.4 ประชาชนในเขตอำเภอเมือง จังหวัดระยองที่มีระดับการศึกษาแตกต่างกัน จะมีความถี่ ในการเปิดรับข่าวสารเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและปัญหามลพิษในภาพรวมไม่แตกต่างกัน แต่เมื่อทดสอบรายประเภทสื่อ พบว่า ระดับการศึกษา มีความสัมพันธ์กับความถี่ในการเปิดรับข่าวสารเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและปัญหา มลพิษจากสื่อเฉพาะ และสื่อบุคคล เท่านั้น 1.5 ส่วนประชาชนในเขตอำเภอเมือง จังหวัดระยองที่มี รายได้แตกต่างกัน จะมีความถี่ ในการเปิดรับข่าวสารเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและปัญหามลพิษใน ภาพรวมไม่แตกต่างกัน แต่เมื่อทดสอบรายประเภทสื่อ พบว่ารายได้ มีความสัมพันธ์กับความถี่ใน การเปิดรับข่าวสารเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและปัญหามลพิษจากสื่อเฉพาะเท่านั้น จากผลการทดสอบ สมมติฐานที่ 2 พบว่า พฤติกรรมการเปิดรับข่าวสารเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและปัญหามลพิษ มี ความสัมพันธ์กับ ความรู้ ความตระหนัก และการมีส่วนร่วมในการป้องกันรักษาและแก้ไขปัญหามลพิษของประชาชนในเขตอำเภอเมือง จังหวัดระยอง 2.1 การเปิดรับข่าวสารเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม และปัญหามลพิษจากสื่อมวลชนและสื่อบุคคลมีความสัมพันธ์กับความรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและ ปัญหามลพิษของประชาชนในเขตอำเภอเมือง จังหวัดระยอง 2.2 การเปิดรับข่าวสารเกี่ยวกับ สิ่งแวดล้อมและปัญหามลพิษในภาพรวมและจากสื่อมวลชนมีความสัมพันธ์กับความตระหนัก เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและปัญหามลพิษของประชาชนในเขตอำเภอเมือง จังหวัดระยอง 2.3 การ เปิดรับข่าวสารเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและปัญหามลพิษในภาพรวม และจากสื่อบุคคล มี ความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมเกี่ยวกับการป้องกันรักษา การเฝ้าระวังและแก้ไขปัญหามลพิษ และปัญหาสิ่งแวดล้อม และแนวโน้มเป็นไปในทิศทางเดียวกันคือ หากกลุ่มตัวอย่างมีการเปิดรับ ข่าวสารเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและปัญหามลพิษทั้งในภาพรวมและจากสื่อบุคคลสูง ก็มีแนวโน้มการ มีส่วนร่วมในการป้องกันรักษาและแก้ไขปัญหามลพิษสูงด้วยเช่นกัน จากผลการทดสอบสมมติฐาน ที่ 3 ความรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและปัญหามลพิษ มีความสัมพันธ์กับความตระหนัก และการมี ส่วนร่วมในการป้องกันรักษาและแก้ไขปัญหามลพิษในท้องถิ่น การวิจัยครั้งนี้เสนอแนะให้ หน่วยงานของรัฐ และองค์กรอิสระต่าง ๆ ในส่วนกลางที่มีบทบาทหน้าที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมระดับ นโยบายด้านการป้องกันและขจัดมลพิษในสิ่งแวดล้อม ต้องมีภาระหน้าที่ในการประชาสัมพันธ์ และเผยแพร่ข่าวสารเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมเพื่อส่งเสริมให้ประชาชนมีความรู้ ความเข้าใจ เพื่อกระตุ้น ให้เกิดการมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาและเฝ้าระวังสิ่งแวดล้อมอย่างถูกต้อง ควรใช้ช่องทางการ สื่อสารหลายช่องทาง ได้แก่ สื่อมวลชน ได้แก่ โทรทัศน์ วิทยุ หนังสือพิมพ์ ฯลฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง

ทางสื่อโทรทัศน์ เพราะจากผลวิจัยชิ้นนี้ก็ได้ออกย้่าว่าพฤติกรรมกาเปิดรับข่าวสารของประชาชนส่วนใหญ่เปิดรับจากสื่อโทรทัศน์มากที่สุด นอกจากนั้น ควรเน้นการกาใช้สื่อบุคคลในการสร้างความรู้ ความเข้าใจ ความตระหนัก ู้ใน เรื่อง สิ่งแวดล้อมและปัญหามลพิษ เพราะสื่อบุคคลเป็นสื่อที่มีอิทธิพลในการสร้างตระหนักสำนึกอย่างฝังรากลึกได้ จนทำให้เกิดกาใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพและเป็นการแก้ไขปัญหาลิ่งแวดล้อมในลักษณะยั่งยืน สร้างคุณภาพสิ่งแวดล้อมที่ดีตลอดไป ให้เป็นไปตามแนวทางของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 และพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ.2535 ว่าด้วยการกำหนดประชาชนได้มีส่วนร่วมต่อสิ่งแวดล้อม

สุรศักดิ์ บุญคง (2546, บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ชาวบม: พลวัตของระบบวัฒนธรรมในรอบศตวรรษ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนชาวบมที่บ้านน้ำลาด ตำบลนายางกลัก อำเภอเทพสถิต จังหวัดชัยภูมิ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงพัฒนาการของระบบวัฒนธรรมชาวบมภายใต้บริบททางสังคมและนิเวศที่เปลี่ยนแปลงไปในรอบศตวรรษ การปรับตัวของวัฒนธรรมชาวบมและลักษณะเฉพาะ ตลอดจนทิศทางการปรับตัวของชาวบมในโลกปัจจุบัน

ผลการศึกษาพบว่า ในรอบศตวรรษที่ผ่านมาชาวบมได้เปลี่ยนแปลงสภาพชีวิตความเป็นอยู่อย่างมาก เริ่มตั้งแต่สภาพสังคมชนเผ่าที่เคยอพยพไปมาตามไหล่เขาในบริเวณ 3 จังหวัดคือ เพชรบูรณ์ ชัยภูมิ และนครราชสีมา หาอยู่หากินกับธรรมชาติ แล้วปรับชีวิตความเป็นอยู่มาเป็นสังคมหมู่บ้าน ทำการเกษตรแบบดั้งเดิม และติดต่อกับสังคมอุตสาหกรรมในที่สุด จากกาวิเคราะห์สถานการณ์ในปัจจุบันของชาวบมพบว่า ชาวบมที่บ้านน้ำลาดเลือกที่จะปรับตัวทางวัฒนธรรมเพื่อให้เข้ากับเงื่อนไขของสังคมที่แตกต่างไปจากเดิม โดยการก้าวเข้าไปหาการเปลี่ยนแปลงด้วยตนเอง ได้แก่การเรียนรู้กาใช้ภาษาไทยในการสื่อสาร การแต่งกายตามสมัยนิยม การเลียนแบบรูปแบบการปลูกสร้างบ้านจากคนพื้นราบ การนับถือศาสนาพุทธ การรับเอาพิธีกรรมบางอย่างของคนไทยอีสานเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต การกระทำดังกล่าวส่งผลให้รูปแบบของวัฒนธรรมเปลี่ยนไป แต่ความรู้สึกนึกคิดภายในถึงความเป็นชาวบมก็ยังคงดำรงอยู่ และชาวบมที่บ้านน้ำลาดสะท้อนความคิดดังกล่าวโดยการแสดงออกมาทางการกระทำ เช่น การรื้อฟื้นประเพณีแห่หอดอกผึ้ง การเข้าร่วมแสดงการจำลองวิถีชีวิตในงานเทศกาลท่องเที่ยว เพื่อเป็นกลไกในการต่อรองให้สังคมภายนอกได้รับรู้ถึงการมีอยู่ และยอมรับกลุ่มชาติพันธุ์ชาวบม การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของชาวบมเกิดจากปัจจัยภายในตัววัฒนธรรมเอง และปัจจัยภายนอกวัฒนธรรม ปัจจัยภายในได้แก่ พื้นฐานของวัฒนธรรมชาวบมมีลักษณะเฉพาะที่เหมาะสมกับสภาพสังคมเดิม เมื่อ

เงื่อนไขทางสังคมเปลี่ยนไป วัฒนธรรมต่าง ๆ เหล่านั้นก็ไม่อาจดำรงอยู่ต่อไปได้ จำเป็นต้องหาทางออกโดยการปรับเปลี่ยนรูปแบบวัฒนธรรมให้สอดคล้องกับสภาพสังคมใหม่ ส่วนปัจจัยภายนอกได้แก่ ระบบนิเวศที่เปลี่ยนแปลงไป การมีปฏิสัมพันธ์กับคนภายนอก การแต่งงานข้ามกลุ่มชาติพันธุ์ ปัจจัยความเจริญทางด้านวัตถุ การศึกษา การสื่อสาร การคมนาคม และการพัฒนาที่ขยายตัวอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้ทิศทางการปรับตัวของวัฒนธรรมชาวนบ มีแนวโน้มที่จะใกล้เคียงความเป็นวัฒนธรรมไทยอีสานมากยิ่งขึ้น

รุ่งโรจน์ เพชรบูรณ์ (2546, บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่อง เครือข่ายภาคประชาชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหาการทุจริตคอร์รัปชัน กรณีศึกษา เครือข่ายประชาชนด้านคอร์รัปชัน (คปต.) โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาบทบาทของเครือข่ายประชาชนด้านคอร์รัปชัน (คปต.) ในการป้องกันและแก้ไขปัญหาการทุจริตคอร์รัปชัน ศึกษาพัฒนาการของเครือข่ายประชาชนด้านคอร์รัปชัน (คปต.) ศึกษาถึงปัญหา จุดอ่อน จุดแข็ง โอกาส และอุปสรรคในการดำเนินงานของเครือข่ายประชาชนด้านคอร์รัปชัน (คปต.) ศึกษาแนวทางในการพัฒนาเครือข่ายประชาชนด้านคอร์รัปชัน (คปต.) โดยใช้วิธีการในเชิงคุณภาพ

ผลการศึกษาพบว่า การเกิดขึ้นของเครือข่ายประชาชนด้านคอร์รัปชัน (คปต.) เริ่มจากปลายปี 2543-ปัจจุบัน ระยะเวลาเกือบ 3 ปีที่ผ่านมา เป็นกระบวนการที่มีการเชื่อมโยงประสานงานระหว่างบุคคล องค์กรหน่วยงานต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่บนวัตถุประสงค์ที่ต้องการเห็นสังคมไทยเป็นสังคมที่โปร่งใสปราศจากการทุจริตคอร์รัปชัน ด้วยปรัชญาการอยู่ร่วมกัน โดยเห็นคุณค่าของสมาชิกทุกคน อาศัยความเข้าใจและความจริงใจเป็นกลไกให้เกิดการขับเคลื่อนของเครือข่ายแทนการใช้อำนาจสั่งการ คปต.เกิดขึ้นในรูปแบบกระจายเชิงซ้อน โดยเริ่มจากเครือข่ายที่เป็นองค์กรแกนหรือกลุ่มแกนกลางประสานเพียงกลุ่มเล็ก ๆ กลุ่มหนึ่ง มีการติดต่อสื่อสารประสานงานกับกลุ่ม และบุคคลในส่วนอื่น ๆ และกระจายการประสาน เชื่อมสัมพันธ์กันในระหว่างสมาชิกด้วยกันและกับกลุ่มแกน ซึ่งกลุ่มแกนจะคอยทำหน้าที่เอื้ออำนวยความสะดวกต่าง ๆ ให้กับสมาชิกเครือข่าย ความเคลื่อนไหวของ คปต.ที่ผ่านมาได้มีการแสดงบทบาทในการป้องกันและแก้ไขปัญหาการทุจริตคอร์รัปชัน สรุปได้ดังนี้ 1) บทบาทในการสร้างและเผยแพร่องค์ความรู้ในการต่อสู้กับปัญหาคอร์รัปชัน 2) บทบาทการประสานความร่วมมือกับองค์กรภาคการเมือง เพื่อแก้ปัญหาในเชิงโครงสร้าง 3) บทบาทการดำเนินการกับเรื่องร้องเรียนการทุจริตที่มีมาถึง คปต.โดยเป็นสื่อกลาง ในการเชื่อมต่อ ผลักดันกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง 4) บทบาทการการเชื่อมโยงสนับสนุนองค์กรสมาชิกเครือข่าย เพื่อสร้างความเข้มแข็งภายในเครือข่าย นอกจากนี้ยังพบว่าจุดอ่อนของ คปต.ที่สำคัญคือ เรื่องของการบริหารจัดการเครือข่าย ที่มีปัญหาทั้งทรัพยากร

บุคคลและงบประมาณ จุดแข็งที่สำคัญคือ มีศักยภาพในการจุดประกาย ที่ทำให้เกิดกระแสในสังคมให้ผู้คนออกมามีส่วนร่วมได้ระดับหนึ่ง โอกาสที่สำคัญคือ สถานการณ์ทางการเมืองที่เอื้ออำนวย ทั้งนโยบายของรัฐบาลที่ประกาศสงครามกับคอร์รัปชัน และรัฐธรรมนูญ พ.ศ.2540 ที่เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐมากขึ้น และอุปสรรคที่สำคัญคือ รัฐบาลยังเลือกปฏิบัติและขาดความจริงใจในการแก้ปัญหา คนในรัฐบาลยังมีผลประโยชน์ที่ทับซ้อน ซึ่งอาจทำให้มีการทุจริตคอร์รัปชันได้ง่าย จากการวิเคราะห์ จุดอ่อน จุดแข็ง โอกาส และอุปสรรคของ คปต. ทำให้ได้แนวทางในการพัฒนาเครือข่ายที่เน้นความสำคัญใน 2 ประเด็น คือ 1) รูปแบบการจัดองค์กรและการประสานงาน โดยจะเน้นการจัดรูปองค์กรประสานงานเป็นแนวตั้งมากขึ้น 2) กระบวนการทำงานในอนาคตของ คปต.ที่จะเน้นในหลายเรื่อง เช่น การมีส่วนร่วม การสื่อสาร การทำงานเชื่อมโยงกับท้องถิ่น เป็นต้น

ญาณิศา ธนอมบุญ (2546, บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมตาม ISO 14001: กรณีศึกษาพนักงานบริษัท โรม อพอลโล อีเล็คโทรนิคส์ (ประเทศไทย) จำกัด โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการรับรู้ของพนักงานระดับทั่วไปในเรื่องการจัดการสิ่งแวดล้อม การมีส่วนร่วมของพนักงานในกิจกรรม/โครงการสิ่งแวดล้อม ปัญหาและอุปสรรคของการมีส่วนร่วม และทัศนคติของพนักงานต่อการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อม

ผลการศึกษาพบว่าพนักงานที่ศึกษาส่วนใหญ่เป็นเพศชาย มีอายุระหว่าง 26-30 ปี มีการศึกษาระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง มีตำแหน่งช่างเทคนิค สังกัดหน่วยงานการผลิต ได้เข้าร่วมในกิจกรรมแยกของเสียเพื่อเพิ่มอัตราการรีไซเคิล ร้อยละ 69.10 และไม่ได้รับการฝึกอบรมเรื่องนโยบายสิ่งแวดล้อมที่บริษัท ร้อยละ 61.50 การรับรู้ในเรื่องการจัดการสิ่งแวดล้อมพบว่าพนักงานร้อยละ 56.00 มีความรู้อยู่ในระดับมาก ซึ่งระดับการศึกษา ระยะเวลาปฏิบัติงาน และการฝึกอบรมเรื่องสิ่งแวดล้อมไม่มีผลกับลักษณะการรับรู้ของพนักงาน พนักงานมีส่วนร่วมในกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อมในระดับปานกลาง โดยเข้าร่วมในกิจกรรมเพิ่มอัตราการรีไซเคิลอยู่ในระดับสูง มีส่วนร่วมในด้านการร่วมคิด/ร่วมวางแผน ในกิจกรรมลดปริมาณการใช้ไฟฟ้าในหน่วยงานในระดับปานกลาง และมีส่วนร่วมในด้านการประเมินผล ในกิจกรรมลดปริมาณการใช้ไฟฟ้าและกิจกรรมลดวัตถุดิบที่ก่อให้เกิดมลพิษอยู่ในระดับปานกลาง พนักงานมีปัญหาและอุปสรรคในการเข้าร่วมกิจกรรมอยู่ในระดับปานกลาง ส่วนในด้านทัศนคติของพนักงานต่อการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อม พบว่า พนักงานส่วนใหญ่มีทัศนคติที่เห็นด้วยกับแนวทางการเสริมสร้างให้พนักงานเข้ามีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมอยู่ในระดับสูง ในด้านการฝึกอบรม การ

ประชาสัมพันธ์ การจูงใจ การเปิดโอกาสให้แสดงความคิดเห็น และการจัดกิจกรรม ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งนี้ บริษัทควรมีนโยบายการฝึกอบรมในเรื่องสิ่งแวดล้อมให้กับพนักงานในทุกระดับอย่างทั่วถึง โดยสร้างระบบการฝึกอบรมที่เป็นรูปแบบการฝึกอบรมที่มีทั้งทางด้านวิชาการและเชิงปฏิบัติการ ควรเพิ่มการประชาสัมพันธ์ให้มากขึ้นและเป็นไปอย่างทั่วถึง ปรับข่าวสารให้ทันต่อเหตุการณ์ รวมทั้งเพิ่มข่าวสารสิ่งแวดล้อมภายนอก นอกจากนี้ ควรมีการสร้างกิจกรรมในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อสร้างแรงจูงใจให้กับพนักงาน รวมทั้งควรสร้างระบบเพื่อเปิดโอกาสให้พนักงานได้แสดงความคิดเห็นในด้านสิ่งแวดล้อม การศึกษาที่ควรศึกษาต่อไป คือ ควรศึกษาเปรียบเทียบการมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมของพนักงานระดับบริหารและพนักงานระดับทั่วไป และควรศึกษาเปรียบเทียบการมีส่วนร่วมของพนักงานในการจัดการสิ่งแวดล้อมตาม ISO 14001 ระหว่างบริษัทไทยและบริษัทญี่ปุ่น

พรศิริ ชีวาพัฒนานวงศ์ (2547, บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่องขบวนการพิทักษ์สิ่งแวดล้อม กรณีศึกษากรีนพีซเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีวัตถุประสงค์ 2 ประการ คือ เพื่อศึกษาเงื่อนไขที่ทำให้กลุ่มกรีนพีซ มาจัดตั้งสาขาและสามารถเคลื่อนไหวเรื่องสิ่งแวดล้อมในประเทศไทยได้ และเพื่อศึกษากระบวนการ วิธีการ กลยุทธ์ในการเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อมของ กรีนพีซเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ผลการศึกษาพบว่า เงื่อนไขที่ทำให้กรีนพีซเข้ามาจัดตั้งสาขาในประเทศไทยคือ ปัญหาสิ่งแวดล้อมของโลกขยายวงกว้างมากขึ้น รวมถึงในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นี้ด้วย อีกทั้งสถานการณ์สิ่งแวดล้อมนั้น กำลังถูกจับตามองและได้รับความสนใจจากประชาชนทั้งในประเทศและต่างประเทศ นอกจากนี้จากผลการสำรวจวิจัยของกรีนพีซสากล เห็นว่า ประเทศไทยมีความพร้อมในเรื่องต่าง ๆ ทั้งแง่ เศรษฐกิจ การเมือง สังคม ที่รัฐธรรมนูญเปิดโอกาสให้ประชาชนมีสิทธิ มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาและดูแลสิ่งแวดล้อม รวมถึง มีสิ่งอำนวยความสะดวกที่พร้อมทั้งการคมนาคมและการติดต่อสื่อสาร และเงื่อนไขที่ทำให้กรีนพีซสามารถเคลื่อนไหวในประเทศไทยได้ เกิดจากปัจจัยภายในของตัวผู้เข้าร่วมอย่าง อาสาสมัครที่มีจิตสำนึกของความเป็นพลเมืองและมีใจรักสิ่งแวดล้อมเป็นสำคัญ ปัจจัยภายในองค์กรที่มีนโยบายการดำเนินงานอย่างอิสระ มีหลักการในการดำเนินงานที่ชัดเจนและมีลักษณะเฉพาะตัว อย่างการเป็นประจักษ์พยานในที่เกิดเหตุและการใช้ปฏิบัติการตรงอย่างสันติวิธี รวมถึงการมีเครือข่ายทั่วโลกทำให้การแลกเปลี่ยนข้อมูลมีความรวดเร็ว กระบวนการ, วิธีการ, กลยุทธ์ในการเคลื่อนไหวของกรีนพีซ ในการศึกษาครั้งนี้ใช้แนวคิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ เรื่องการสร้างพื้นที่สาธารณะของ ฮาเบอร์มาส และ การสร้างอำนาจนำ ของ กรั่มซี มาอธิบาย กล่าวคือ กรีนพีซสร้างพื้นที่สาธารณะ ซึ่ง

หมายถึง การสร้างพื้นที่ให้สาธารณชน ได้มาถกเถียง แสดงความคิดเห็น โดยมีกระบวนการให้ความรู้ การสร้างความเชื่อชุดใหม่ และการสร้างความตื่นตัวเรื่องสิ่งแวดล้อม ในระดับบุคคลอย่างอาสาสมัคร และในภาคส่วนต่าง ๆ ผู้สาธารณชน ผ่าน กิจกรรม การอบรม เอกสาร และวิดิทัศน์ต่าง ๆ มีการลดความชอบธรรมของระบบที่มีอยู่และรัฐ โดยแสดงให้เห็นว่ารัฐไม่ได้จริงจังกับการแก้ไขปัญหา และรัฐไม่ได้ทำตามหลักการที่ตนได้ประกาศไว้ ดังนั้นประชาชนก็มีสิทธิที่จะไม่เชื่อฟังรัฐได้ และมีสิทธิที่จะรับรู้ข้อมูลต่าง ๆ ได้ด้วยเช่นกัน มีการผนึกกำลังจากส่วนต่าง ๆ เพื่อเรียกร้องให้เกิดการแก้ไขปัญหาที่เป็นรูปธรรม กรีนพีซได้สร้างอำนาจนำ โดยการสร้างให้คนกลุ่มต่าง ๆ หลากหลายอาชีพ หลากหลายชนชั้น ได้เข้ามาร่วม และเป็นพันธมิตรกับฝ่ายรัฐ บริษัทเอกชน ประชาชนทั่วไป นักวิชาการ และองค์กรพัฒนาเอกชน โดยมีกลยุทธ์คือ มีการนำเสนอข้อมูลต่าง ๆ ผ่านสื่อที่จัดทำขึ้น และเผยแพร่เรื่องราวของกรีนพีซผ่านสื่อสารมวลชน ให้เกิดการยอมรับ และ เห็นคล้อยตามกันด้วยความสมัครใจ

นฤมล ตันติพัฒน์ (2545, บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่องบทบาทของภาชีสรรพสามิตต่อการแก้ไขปัญหา สิ่งแวดล้อมในประเทศไทย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาว่าบทบาทของการนำมาตรการทางภาษีเป็นเครื่องมือในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมมาใช้ในประเทศไทย รวมถึงผลสำเร็จของการจัดเก็บภาษีของหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องนั้น มีส่วนช่วยในการแก้ไขปัญหาได้อย่างไรบ้าง ความสำคัญของปัญหา ปัจจุบันสภาวะแวดล้อมของประเทศไทยกำลังประสบปัญหา โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาทางด้านมลภาวะเป็นพิษต่าง ๆ ซึ่งมีสาเหตุหลักมาจากการพัฒนาประเทศในภาคอุตสาหกรรมและ ความเจริญเติบโตของภาคอุตสาหกรรม ทำให้การผลิตและการบริโภคมีปริมาณที่สูงมาก ซึ่งเมื่อปราศจากการบริหารจัดการที่มีคุณภาพ ย่อมส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมมาตรการในการบริหารจัดการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม นั้นมีหลากหลายวิธี ซึ่งวิธีการทางภาษีก็เป็นอีกวิธีการหนึ่งที่สามารถเข้ามาช่วยจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากสามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากการกำหนดประเภทของสินค้าหรือบริการที่จะไม่จัดเก็บหรือจัดเก็บภาษีในอัตราต่าง ๆ ย่อมมีผลโดยตรงต่อพฤติกรรมต่าง ๆ ในภาคการผลิต และส่งผลถึงการตัดสินใจซื้อของผู้บริโภค ในสินค้าและบริการที่เกี่ยวข้องและส่งผลกระทบต่อ สิ่งแวดล้อม ผลของการวิจัย ประเทศไทยมีการใช้มาตรการทางภาษีต่อการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม กับสินค้าและบริการอยู่บางประเภท โดยอยู่ในรูปของภาษีสรรพสามิต อันได้แก่ ภาษีน้ำมันและผลิตภัณฑ์น้ำมัน ภาษีสถนอมภัณฑ์ ภาษีสถนอมภัณฑ์ ภาษีแบตเตอรี่ ภาษีเครื่องไฟฟ้า(เครื่องปรับอากาศ) ภาษีสถานบริการ(สนามกอล์ฟ) และภาษีสารทำลายชั้นบรรยากาศโอโซน โดยอยู่ในการควบคุมดูแลของกรมสรรพสามิต

กระทรวงการคลัง แต่เนื่องจากความรับผิดชอบของกรมสรรพสามิตมิได้จำกัดอยู่เฉพาะประเด็นทางสิ่งแวดล้อม ทำให้การเข้ามาตราทางภาษีเพื่อสิ่งแวดล้อมของ กรมสรรพสามิตยังมีข้อจำกัดทั้งในด้านหลักการและแผนงาน จำนวนบุคลากรของหน่วยงาน กรมสรรพสามิต การประสานงานกับหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม และปัญหาในภาคปฏิบัติ เช่น คำนิยามทางกฎหมาย ปัญหาทางการเมือง ข้อเสนอแนะ ควรมีการให้ความรู้ และทำความเข้าใจกับประชาชนในปัญหาสิ่งแวดล้อมและความ จำเป็นในการเข้ามาตราทางต่าง ๆ รวมทั้งมาตรการทางภาษีเพื่อแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม เพราะความตระหนักของประชาชนจะเป็นพื้นฐานที่สำคัญที่สุดต่อการร่วมมือเพื่อการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม ในส่วนของการดำเนินมาตรการทางภาษี ควรมีการยกระดับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้สามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งในแง่ของนโยบายที่ชัดเจน จำนวนบุคลากรที่เพียงพอในการดำเนินการดูแลและควบคุม รวมทั้งการประสานงานของหน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชนเพื่อให้เกิดประสิทธิผลสูงสุดในมาตรการจัดการสิ่งแวดล้อม ในส่วนของภาษีที่จัดเก็บได้นั้น ต้องมีความชัดเจนและมีแผนการดำเนินงานอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อให้ความมั่นใจกับประชาชนว่า ภาษีที่ต้องชำระไปเพื่อสิ่งแวดล้อมนั้นจะก่อให้เกิดประโยชน์โดยตรงต่อการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ควรให้มีการจัดเก็บภาษีสำหรับสินค้าที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมเพิ่มเติมจากที่มีการจัดเก็บอยู่ในปัจจุบัน เช่น น้ำมันหล่อลื่น ถ่านไฟฉาย สีที่ผสมสารตะกั่วและสารปรอท บรรจุภัณฑ์ต่าง ๆ หลอดฟลูออเรสเซนต์ ผงซักฟอก ผลิตภัณฑ์รักษาคุณภาพไม้ สารกำจัดแมลงและศัตรูพืช โดยพิจารณาถึงความเหมาะสมและความ รุนแรงที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม

สุวิมล ทองกร (2547, บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่อง กระบวนการปลูกจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อมภายใต้บริบทสังคมเมืองของผู้นำชุมชน กรณีศึกษา ชุมชนเมืองรังสิต เทศบาลเมืองรังสิต จังหวัดปทุมธานี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษากระบวนการปลูกจิตสำนึกของชุมชนเมืองรังสิตและบริบทที่ทำให้เกิดจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อมของชุมชนเมืองรังสิต

ผลการศึกษาพบว่า มีระดับจิตสำนึกที่เปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ดีขึ้น บริบทที่มีผลต่อระดับจิตสำนึก คือ ชุมชนเมืองรังสิตได้เรียนรู้แบบเชื่อมโยง กล่าวคือ ชุมชนเมืองรังสิตมีการเรียนรู้จากปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในชุมชน เรียนรู้จากประสบการณ์ ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน ส่งผลให้ชุมชนมีความเข้าใจ เกิดความตระหนักต่อปัญหาสิ่งแวดล้อม เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของ และต้องการร่วมแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมให้ดีขึ้น กระบวนการปลูกจิตสำนึกเป็นเครื่องมือที่ส่งผลให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้แบบเชื่อมโยง และสะท้อนให้เห็นว่า การให้ข้อมูลข่าวสารนั้น ถือเป็น การให้ข้อมูลและความรู้ ซึ่งจะนำไปสู่กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน และข้อมูลข่าวสารที่เป็น

ประโยชน์เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชุมชนอย่างถูกต้อง ทำให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้แบบเชื่อมโยง และเป็นการส่งเสริมระบบจัดการความรู้ จะทำให้เกิดสังคมแห่งการเรียนรู้ในแง่ของการพัฒนา การแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมในปัจจุบันจะต้องทำงานแบบภาคี เพราะในบางเรื่องประชาชนไม่สามารถเข้าร่วมได้ เช่น การออกกฎหมาย ข้อบังคับต่าง ๆ ซึ่งเงื่อนไขเหล่านี้จะต้องคำนึงถึงด้วย ดังนั้น ผู้ศึกษาด้านข้อเสนอแนะการปฏิบัติ ควรมีการส่งเสริมบทบาทผู้นำชุมชนให้มีความรู้หรืออบรมด้านสิ่งแวดล้อม จัดกิจกรรมสิ่งแวดล้อมโดยให้สมาชิกในชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วมมากขึ้น รวมทั้งเทศบาลควรปรับปรุงประสิทธิภาพการทำงานด้านสิ่งแวดล้อม รวมทั้งเพิ่มงบประมาณด้านสิ่งแวดล้อม ด้านข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย คือ ภาครัฐควรมีบทบาทประชาสัมพันธ์ให้ความรู้ด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมแก่ประชาชนให้ทั่วถึง ผ่านสื่อประเภทต่าง ๆ เช่น หนังสือพิมพ์ การสร้างสถานการณ์จำลอง โทรทัศน์ เป็นต้น เพื่อให้ประชาชนมีความรู้ ความเข้าใจต่อการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมที่ถูกต้อง การจัดกิจกรรมสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมกับบริบทของแต่ละประเภทชุมชน รัฐบาลควรจัดการส่งเสริมการเรียนรู้ด้านสิ่งแวดล้อม ออกกฎหมายให้เอื้ออำนวยต่อชุมชนในการจัดกิจกรรมสิ่งแวดล้อม รวมถึงงบประมาณสนับสนุน จะช่วยกระตุ้นให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมจัดการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมเพิ่มมากขึ้น เทศบาลหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรมีการปรับระบบการทำงานให้มีความสอดคล้องกับชุมชน เนื่องจากธรรมชาติของชุมชนมีความบริบทที่ต่างกัน จะทำให้ชุมชนสามารถเรียนรู้ได้ดีขึ้น เข้าใจถึงสภาพปัญหาสิ่งแวดล้อมใกล้เคียงกับความเป็นจริง

ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ (2550, บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในปัญหาขาดแคลนน้ำในจังหวัดระยอง: การเมืองของภาคประชาสังคมท้องถิ่นในกระบวนการสร้างเมืองน่าอยู่ ผลการศึกษาพบว่า

การเร่งรัดพัฒนาอุตสาหกรรมในจังหวัดระยองภายใต้โครงการพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมาได้ก่อให้เกิดผลผลิตที่เรียกว่า “รายได้ดี สิ่งแวดล้อมมีปัญหา และสังคมขยายตัว” แต่ผลผลิตดังกล่าวมิได้ถูกจัดสรรผลประโยชน์แก่ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง กลับเกิดภาวะที่เรียกว่า มีผู้แพ้และผู้ชนะ (zero-sum game) โดยกลุ่มที่ได้ผลประโยชน์จากการพัฒนาอุตสาหกรรมได้แก่ กลุ่มทุนต่างชาติ ทุนรัฐ และทุนชาติเป็นหลัก ในขณะที่กลุ่มและชนชั้นต่าง ๆ ในจังหวัดระยองกลับต้องเป็นผู้รับภาระผลกระทบจากการพัฒนาอุตสาหกรรม คือ ปัญหามลพิษ การเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ ปัญหาสุขภาพ และปัญหาสังคม จากการสะสมทุนที่มีฐานอยู่บนการขูดรีดทรัพยากรธรรมชาติในจังหวัดระยอง สถานการณ์ของการจัดสรรผลประโยชน์ที่มีผู้แพ้-ผู้ชนะดังกล่าว เมื่อเกิดปัญหาการขาดแคลนน้ำอันเนื่องมาจากฝนทิ้งช่วงในปี 2548 จึงก่อให้เกิดการแย่งชิงน้ำระหว่างภาคอุตสาหกรรมกับภาค

เกษตรรวมถึงภาคชุมชนเมือง ความขัดแย้งระหว่างภาคอุตสาหกรรมและประชาชนท้องถิ่นจังหวัดระยอง จึงเป็นผลผลิตของการเร่งรัดพัฒนาอุตสาหกรรมที่ผ่านมา และสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างมิติทางเศรษฐกิจกับการเมืองในกระบวนการจัดสรรน้ำระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ ของจังหวัดระยอง กล่าวคือ การเมืองของการจัดสรรน้ำในภาวะที่ขาดแคลนดังกล่าวเป็นการต่อสู้ ต่อรอง และตกลงระหว่างพันธมิตรผู้ได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนาอุตสาหกรรมในระยอง คือ รัฐ ทูนต่างชาติ และทุนชาติ กับพันธมิตรของท้องถิ่นจังหวัดระยอง คือ ทุนท้องถิ่น เกษตรกรรายย่อย และชนชั้นกลางในเมือง

ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ (ม.ป.ป., บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่อง สถานการณ์มลพิษในเขตมาบตาพุด และศักยภาพในการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษ ผลการศึกษาพบว่า บทบาทของมาบตาพุดและศักยภาพขององค์กรที่เกี่ยวข้องในการจัดการปัญหามลพิษ มีบทบาทในอุดมคติตามหน้าที่ (ideal role) ค่อนข้างพร้อมในการจัดการปัญหา แต่ยังมีจุดอ่อนในการดำเนินบทบาทที่เป็นจริง (actual role) เนื่องจากการจัดการความรู้ ที่คนคิดไม่ถูกต้อง และผลประโยชน์ทับซ้อนกล่าวคือ

ก. ภาครัฐ ไม่สามารถป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษได้ตามแนวคิดที่เรียกว่า ความล้มเหลวของกลไกรัฐ (state failure) เนื่องจากการบริหารงานแบบงานประจำที่ขาดมิติการบริหารพัฒนา รวมถึงความขัดแย้งในบทบาทระหว่างการต้องส่งเสริมการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจกับการจัดการมลพิษจากโรงงาน

ข. ภาคเอกชนไม่สามารถใช้กลไกตลาดในการป้องกันและแก้ไขมลพิษในเขตมาบตาพุดได้ตามแนวคิดที่เรียกว่า ความล้มเหลวของกลไกตลาด (market failure) เนื่องจากการใช้มาตรการชัดเจนต่อผู้ที่ได้รับผลกระทบจากมลพิษไม่มีประสิทธิภาพภายใต้บริบทการรวมศูนย์อำนาจของรัฐและกลไกการชดเชยไม่ถูกนำมาใช้อย่างต่อเนื่อง

ค. ภาคชุมชน เป็นองค์กรที่เป็นเงื่อนไขจำเป็น (necessary caudation) ต่อการป้องกันและแก้ไขมลพิษที่มาบตาพุดในฐานะผู้มีส่วนได้เสียโดยตรง และต้องเป็นผู้นำในการขับเคลื่อนโครงการ แต่กลไกชุมชนมีข้อจำกัดที่ตั้งอยู่บนฐานวัฒนธรรมดั้งเดิม ในขณะที่ปัญหามลพิษเป็นผลผลิตของวัฒนธรรมสมัยใหม่ ดังนั้น กลไกชุมชนจึงถูกนำไปใช้ในการชุมนุมกดดันเพื่อจัดการปัญหามลพิษเป็นหลัก การแก้ปัญหาโดยในมาตรการกดดันนำมาซึ่งช่องว่างระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชนมากขึ้น